

JACEK SOBCZAK*

MARIA GOŁDA-SOBCZAK**

WOJNA NA UKRAINIE A WOLNOŚĆ PRASY. CZY UKRAIŃSKIE PRAWO PRASOWE SPEŁNIA STANDARDY MIĘDZYNARODOWE W WARUNKACH WOJNY PROPAGANDOWEJ Z ROSJĄ?

Analizując ponad szesnastoletni okres transformacji prasy ukraińskiej należy wyróżnić cztery etapy rozwoju systemu środków przekazu. Pierwszy, zamykający się w latach 1989-1991, charakteryzował się likwidacją monopolu partyjnego i pojawieniem się prasy alternatywnej. Drugi, obejmujący lata 1992-1996, to czasy transformacji prasy partyjno-państwowej, charakteryzujący się masowym tworzeniem nowych tytułów, wypełniających różne segmenty rynku. Trzeci to próba rozwoju środków przekazu w warunkach kapitalizmu politycznego (1996-1999)¹. Czwarty to czasy zaostrzania się zjawiska kryptocenzury, charakterystycznego dla drugiej kadencji prezydenta L. Kuczmy². Po „pomarańczowej rewolucji” ukraiński system prasowy wszedł w kolejny etap w kształtowaniu się prasy ukraińskiej, ma się on zasadzać na odejściu od kryptocenzury. Aczkolwiek nie sposób stwierdzić, że doszło wówczas do uniezależnienia się lokalnej prasy od administracji lokalnej i „klanów biznesowych”. Zmiany

* Prof. dr hab., SWPS Uniwersytet Humanistycznospołeczny; e-mail: jmwsobczak@gmail.com

** Dr, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Instytut Kultury Europejskiej w Gnieźnie; e-mail: mgolsob@amu.edu.pl

¹ Pod pojęciem „kapitalizmu politycznego” niektórzy przedstawiciele literatury rozumieją taki system stosunków, w którym potężne grupy finansowe umieszczają swoich przedstawicieli w strukturach władzy, wpływając w ten sposób na podejmowanie decyzji korzystnych dla tych grup. W. Cisak, *Transformacja prasy na Ukrainie: walka z nowymi realiami (1989-2000)*, [w:] D. Piątek (red.), *W kręgu mediów i polityki*, Poznań 2003, s. 85-86.

² Szerzej zob. A. Sarna, *Media ukraińskie po pomarańczowej rewolucji*, Fundacja Centrum Prasowe dla krajów Europy Środkowej i Wschodniej, www.fcp.edu.pl; tenże, *Pomarańczowa rewolucja i wybory*, „Przegląd Powszechny” 2005, nr 6, s. 80-90.

zapoczątkowane w roku „pomarańczowej rewolucji” wydają się świadczyć o żywotności procesów emancypacji mediów. Początek ostatniego, szóstego etapu wyznacza początek protestów zbiorowych określanych w literaturze mianem Euromajdanu, które przybierając formę swoistej rewolucji doprowadziły do obalenia rządu Mykoły Azarowa, a następnie prezydenta Wiktora Janukowycza, wreszcie do wyboru w przedterminowych wyborach prezydenckich Petra Poroszenki na stanowisko prezydenta Ukrainy³. Fakt, że w dniu 27 czerwca Petro Poroszenko podpisał umowę stowarzyszeniową Ukrainy z Unią Europejską, wyznacza dla systemu prasowego Ukrainy nowe i dość trudne do spełnienia w realiach ukraińskich standardy wypracowane w zachodniej Europie⁴. Nie można jednak zapominać, że Ukraina jest członkiem Rady Europy, a więc w zakresie wolności prasy i innych środków przekazu związana jest treścią art. 10 Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności⁵ oraz wykładnią treści tego przepisu w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka⁶. Niewątpliwie także wiązą Ukrainę standardy wypracowane w prawie międzynarodowym publicznym (tzw. uniwersalnym bądź powszechnym), zwłaszcza określone w Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka oraz w Międzynarodowym Pakcie Praw Obywatelskich i Politycznych⁷.

³ T. Stryjek, *Ukraina przed końcem Historii. Szkice o polityce państw wobec pamięci*, Warszawa 2014, s. 42-114.

⁴ W szczególności w art. 11 Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej, zob. J. Sobczak, [w:] A. Wróbel (red.), *Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej. Komentarz*, Warszawa 2013, s. 421-477.

⁵ Dz. U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 z późn. zm.: z 1995 r. Nr 36, poz. 175; z 1998 r. Nr 147, poz. 962; z 2001 r. Nr 23, poz. 266; z 2003 r. Nr 42, poz. 364. Zob. L. Garlicki (red.), *Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności*, t. 1, Warszawa 2010, s. 583-649.

⁶ W kwestii orzecznictwa Europejskiego Trybunału zob. I.C. Kamiński, *Ograniczenia swobodnej wypowiedzi dopuszczalne w Europejskiej Konwencji Praw Człowieka. Analiza krytyczna*, Warszawa 2010; tenże, *Swoboda wypowiedzi w orzeczeniach Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu*, Kraków 2006; J. Sobczak, *Swoboda wypowiedzi w orzecznictwie Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu*, „Ius Novum” 2007, nr 2-3, s. 5-38 (cz. 1); 2007, nr 4, s. 5-43 (cz. 2). M.A. Nowicki, *Wokół Konwencji Europejskiej. Krótki komentarz do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, Kraków 2002; G.R. Bajorek, *Władcy ust. Granice swobody wypowiedzi polityków i wypowiedzi o politykach w świetle orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu*, Toruń 2010.

⁷ W tej kwestii zob. R. Wieruszewski, A. Gliszczyńska-Grabias, K. Sękowska-Kozłowska, W. Sobczak, L. Wiśniewski, *Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich (Osobistych i Politycznych)*, Warszawa 2012, s. 461-498.

Wypada jednak zauważyć, że poważne ograniczenia wolności prasy zostały zapoczątkowane w okresie przebudowy i jawności niewątpliwie pod wpływem koncepcji M. Gorbaczowa. Kończyły one w całym Związku Radzieckim, nie tylko na Ukrainie, wieloletni okres ograniczeń swobody słowa, aczkolwiek nie niosły za sobą całkowitej wolności wypowiedzi. Niemniej przyjęta w roku 1990 ustawa o prasie deklarowała swobodę słowa i wносиła w obieg prawny nowe dla Związku Radzieckiego pojęcie demokratycznego regulowania działalności drukowanych środków masowej informacji⁸. Niezależnie od demokratyczności nowej ustawy, niektóre z jej podstawowych zasad miały ogólny, deklaracyjny charakter i zostawiały wiele możliwości dla ograniczeń swobody słowa⁹.

Badając ukraińskie uwarunkowania prawne funkcjonowania środków przekazu nie można zapominać o historycznym, a co za tym idzie i prawnym, dziedzictwie Ukrainy. Pierwsze regulacje w dziedzinie środków informacji masowej zostały przyjęte 12 czerwca 1990 r., czyli jeszcze w czasach gdy Ukraina wchodziła w skład Związku Radzieckiego. Była to ustawa o druku i innych środkach informacji masowej, która została uchwalona na fali ogłoszonej jeszcze w 1986 r. ogólnej polityki „głasnosti” i „pieriestrojki”, dlatego też już pierwszy jej artykuł mówi o wolności środków masowego przekazu, która wynika z Konstytucji ZSRR i jest przez nią zagwarantowana każdemu obywatelowi¹⁰, a oznacza prawo do wypowiadania swoich opinii i przekonań, poszukiwania, wyboru, otrzymywania i rozpowszechniania informacji i idei w dowolnych formach, w tym za pośrednictwem prasy i innych środków masowego przekazu. Zakaz cenzury, jako najwyższa wartość i przejaw wolności słowa został wpisany na samym początku ustawy. W ten sposób po raz pierwszy została prawnie, aczkolwiek jedynie formalnie, zagwarantowana wolność środków informacji masowej. Oczywiście Konstytucja ZSRR także w zakresie wolności słowa miała w gruncie rzeczy charakter jedynie semantyczny i nominalny w rozumieniu nadanym tym terminom przez Karla Loewensteina, a więc fikcyjny¹¹.

⁸ В. Цісак, *Трансформація преси України та Польщі в контексті суспільних змін (1989-1999)*, Київ 2000, s. 12.

⁹ Тамże.

¹⁰ Закон СССР О печати и других средствах массовой информации от 12 июня 1990 г., „Ведомости Верховного Совета СССР” 1990, nr 26.

¹¹ Zob. *Dictatorship and the German Constitution: 1933-1937*. Reprinted... from „The University of Chicago Law Review” 1937, nr 4, s. 537-574; także *Balance between legislative and executive power: a study in comparative constitutional law*. Reprinted... from „The Uni-

Po ogłoszeniu deklaracji niepodległościowej Ukraina uzyskała realną możliwość samodzielnego kształtowania ustawodawstwa w dziedzinie środków przekazu¹². Już w 1992 r. jako jedna z pierwszych „młodych” republik uchwaliła cały pakiet ustaw: o informacji¹³, o drukowanych środkach informacji masowej (prasie) na Ukrainie¹⁴, o telewizji i radiu¹⁵, o reklamie¹⁶, o zasadach przedstawiania w środkach przekazów dotyczących działalności organów władzy państwowej i samorządu lokalnego na Ukrainie¹⁷, o Narodowej Radzie Ukrainy ds. telewizji i radia¹⁸, o agencjach informacyjnych¹⁹, o systemie publicznych telewizji i radia²⁰. Stworzony został ponadto obszerny zasób regulacji podstawowych w dziedzinie środków przekazu. Wskazać tu należy na: rozporządzenie Rady Najwyż-

versity of Chicago Law Review” 1938, nr 4, s. 566-608 oraz 1952, s. 5-23; tenże *Réflexions sur la valeur des Constitutions dans une Epoque Révolutionnaire. Esquisse d'une ontologie des Constitutions*. [II], „Revue Française de Science Politique” 1952, nr 2, s. 312-334; tenże, *Soviet Germany. II. Constitution and Government*, „Current History” 1952, nr 22, s. 334-339; tenże, *Bonn Constitution and the European defense community treaties: a study in judicial frustration*, „The Yale Law Journal” 1955, nr 6, s. 805-839; tenże, *La constitutionnalité des traités instituant la Communauté Européenne de Défense aux termes de la Constitution de Bonn: étude d'un cas de frustration judiciaire*, „Revue du Droit Public et de la Science Politique en France et à l'Etranger” 1955 (July-September), s. 632-669; tenże, *Questionnaire on the essentials of governmental organization of present day constitutional democracy*, „Jahrbuch des öffentlichen Rechts der Gegenwart” 15 (1966), s. 566-587; tenże, *Teoria de la constitución*, <http://pl.scribd.com/doc/58663478/Teoria-de-La-Constitucion-karl-Loewenstein> [dostęp: 21.06.2015 r.].

¹² Zob. „Przegląd Międzynarodowy” z 23 sierpnia 1991 r., s. A,4; z 27 sierpnia 1991 r., s. 3-4; z 29 sierpnia 1991 r., s. A,7-8; z 3 września 1991 r., s. 1-2. Zob. także K. Karski, *Rozpad Związku Radzieckiego a prawo międzynarodowe*, Warszawa 2015, s. 127.

¹³ Закон України від 2 жовтня 1992 р. Про інформацію, „Відомості Верховної Ради України” 1992, nr 48, s. 650.

¹⁴ Закон України від 16 листопада 1992 р. Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні, „Відомості Верховної Ради України” 1993, nr 1, s. 1.

¹⁵ Закон України від 21 грудня 1993 р. Про телебачення і радіомовлення, „Відомості Верховної Ради України” 1994, nr 10, s. 43.

¹⁶ Закон України від 3 липня 1996 р. Про рекламу, „Відомості Верховної Ради України” 1996, nr 39, s. 181.

¹⁷ Закон України від 23 вересня 1997 р. Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації, „Відомості Верховної Ради України” 1997, nr 49, s. 299.

¹⁸ Закон України від 23 вересня 1997 р. Про Національну раду України з питань телебачення та радіомовлення, „Відомості Верховної Ради України” 1997, nr 48, s. 296.

¹⁹ Закон України від 28 лютого 1995 р. Про інформаційні агентства, „Відомості Верховної Ради України” 1995, nr 13, s. 83.

²⁰ Закон України від 18 липня 1997 р. Про систему Суспільного телебачення і радіомовлення України, „Відомості Верховної Ради України” 1997, nr 45, s. 284.

шею України о утворенні організації радіо-телевізійної публічної²¹, розпорядження Ради Міністрів України з 18 листопада 1997 р. о державній реєстрації засобів масової інформації, інформаційних агентств та розміри реєстраційних зборів, „Офіційний вісник України” 1997, № 47, с. 46. Лист Вищого арбітражного суду України з 20 березня 1997 р. про внесення змін і доповнень до Закону України Про телебачення і радіомовлення, „Бюлетень законодавства юридичної практики України” 1998, № 7. Програма концепції Суспільного телерадіомовлення України, „Бюлетень законодавства юридичної практики України” 1998, № 7. Закон України від 23 вересня 1997 р., Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів, „Відомості Верховної Ради України” 1997, № 50, с. 302. Указ Президента України від 13 листопада 1996 р., Про Міністерство інформації України, „Урядовий кур’єр” 1996, 16 листопада. Указ Президента України від 19 лютого 1997 р., Питання Міністерства інформації України, „Офіційний вісник України” 1997, № 9, с. 31. Указ Президента України від 16 квітня 1997 р., Про державну економічну підтримку вітчизняних друкованих засобів масової інформації, „Голос України” 1997, 19 квітня. Постанова Кабінету Міністрів України від 4 жовтня 1996 р., Про тарифи на розповсюдження періодичних друкованих видань, „Урядовий кур’єр” 1996, 5 жовтня. Постанова Кабінету Міністрів України від 26 травня 1997 р., Про тарифи на розповсюдження вітчизняних друкованих засобів масової інформації, „Офіційний вісник України” 1997, № 22, с. 58.

²¹ Постанова Верховної Ради України від 21 листопада 1997 р. Про створення телерадіоорганізації Суспільного мовлення України, „Відомості Верховної Ради України” 1998, № 11-12, с. 51.

²² Постанова Кабінету Міністрів України від 17 листопада 1997 р. Про державну реєстрацію друкованих засобів масової інформації, інформаційних агентств та розміри реєстраційних зборів, „Офіційний вісник України” 1997, № 47, с. 46.

²³ Лист Вищого арбітражного суду України від 20 березня 1997 р. Про внесення змін і доповнень до Закону України Про телебачення і радіомовлення, „Бюлетень законодавства юридичної практики України” 1998, № 7.

²⁴ Програма концепції Суспільного телерадіомовлення України, „Бюлетень законодавства юридичної практики України” 1998, № 7.

²⁵ Закон України від 23 вересня 1997 р., Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів, „Відомості Верховної Ради України” 1997, № 50, с. 302.

²⁶ Указ Президента України від 13 листопада 1996 р., Про Міністерство інформації України, „Урядовий кур’єр” 1996, 16 листопада.

²⁷ Указ Президента України від 19 лютого 1997 р., Питання Міністерства інформації України, „Офіційний вісник України” 1997, № 9, с. 31.

²⁸ Указ Президента України від 16 квітня 1997 р., Про державну економічну підтримку вітчизняних друкованих засобів масової інформації, „Голос України” 1997, 19 квітня.

²⁹ Постанова Кабінету Міністрів України від 4 жовтня 1996 р., Про тарифи на розповсюдження періодичних друкованих видань, „Урядовий кур’єр” 1996, 5 жовтня.

³⁰ Постанова Кабінету Міністрів України від 26 травня 1997 р., Про тарифи на розповсюдження вітчизняних друкованих засобів масової інформації, „Офіційний вісник України” 1997, № 22, с. 58.

z nią związanych³¹. W 1990 r. w Ukraińskiej SRR istniało wiele instytucji zajmujących się środkami przekazu – Państwowy Komitet ds. Publikacji, Poligrafii i Handlu Książkami, Agencja Radiowo-Telegraficzna, Państwowy Komitet ds. Radia i Telewizji Państwowej oraz Departament Ochrony Tajemnic Państwowych w Prasie³².

Po uzyskaniu w 1991 r. przez Ukrainę niepodległości rozpoczął się proces transformacji ustrojowej, która nie mogła ominąć sfery środków przekazu. Jeszcze w ramach USRR, w dniu 13 maja 1991 r., została uchwalona ustawa zawierająca wykaz ministerstw i innych organów administracji rządowych szczebla centralnego w Ukraińskiej SRR, którą wprowadziło w życie rozporządzenie Rady Ministrów USRR z 24 maja 1991 r. Te dokumenty stały się podstawą do likwidacji Państwowego Komitetu ds. Radia i Telewizji Państwowej, którego funkcje zostały przekazane Telewizji Państwowej, natomiast kompetencje Państwowego Komitetu ds. Publikacji, Poligrafii i Handlu Książkami zostały przeniesione do Państwowego Komitetu USRR ds. Prasy. Agencja Radiowo-Telegraficzna Ukrainy została przekształcona w Ukraińską Agencję Informacyjną działającą przy Radzie Ministrów USRR, a nieco później w agencję informacyjną „Ukrinform”. Departament Ochrony Tajemnic Państwowych w Prasie został zastąpiony przez Dyрекcję ds. Ochrony Tajemnic Państwowych w Prasie³³.

W dniu 10 listopada 1992 r. weszło w życie rozporządzenie o zmianach w organach władzy wykonawczej³⁴, które kontynuowało reorganizację organów w dziedzinie środków przekazu. Na jego podstawie Dyrekcja ds. Ochrony Tajemnic Państwowych w Prasie została zmieniona w Państwowy Komitet Ukrainy o Ochronie Tajemnic Państwowych w Prasie i Innych Środkach Informacji. Na podstawie tego aktu prawnego przekazano Ministerstwu Kultury kompetencje, które należały do Państwowego Komitetu ds. Prasy, m.in. definiowanie zasad polityki państwowej wobec branży

³¹ Постанова Кабінету Міністрів України від 15 липня 1997 р., Про затвердження Статуту та інші питання Державного інформаційного агентства України, „Офіційний вісник України” 1997, nr 22, s. 37.

³² Departament Ochrony Państwowych Tajemnic w Prasie, który działał przy Radzie Ministrów USRR, został utworzony jeszcze w 1922 r. Głównym przedmiotem działalności departamentu było zapewnienie skutecznego nadzoru w prasie oraz w utworach literatury pięknej.

³³ Постанова Кабінету Міністрів УСРС від 25.05.1991 р., nr 12 про порядок реалізації Закону УСРС про перелік міністрів та інші центральні органи державного управління Української РСР.

³⁴ Постанова Кабінету Міністрів УСРС від 10.11.1992 р., nr 616 про зміни в системі органів державної виконавчої влади, підвідомчих Кабінету Міністрів України.

wydawniczej, rejestrację prasy, kontrolę nad podręcznikami, zarządzanie produkcją filmową. W maju 1993 r. na podstawie rozporządzenia Rady Ministrów utworzony został Państwowy Komitet ds. Wydawniczych, Druku i Kolportażu Książek, który zastąpił Państwowy Komitet ds. Prasy³⁵.

W dniu 21 grudnia 1993 r. weszła w życie ustawa o Telewizji i Radiu³⁶, która po raz pierwszy zadeklarowała utworzenie na Ukrainie regulacyjnego i kontrolującego organu państwowego w systemie mediów elektronicznych – Krajowej Rady Ukrainy Telewizji i Radiofonii, natomiast 25 kwietnia 1994 r. ówczesny prezydent Ukrainy, Leonid Krawczuk, podpisał odpowiedni dekret o Krajowej Radzie Radiofonii i Telewizji³⁷. Dekretem tym zatwierdzono pierwszy skład Rady oraz wyznaczono jej kompetencje. Rada Najwyższa Ukrainy 15 grudnia 1994 r. uchwaliła nową uchwałę o Tymczasowym Regulaminie Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji³⁸. Obowiązywała ona do chwili wejścia w życie jednolitej ustawy o Krajowej Radzie.

Począwszy od 1994 r. na Ukrainie rozpoczął się kolejny etap reform w zakresie środków przekazu. Zapoczątkowało je powołanie Państwowego Komitetu Radiofonii i Telewizji, który już po 3 miesiącach funkcjonowania został przekształcony w Krajową Radę Telewizji i Radiofonii³⁹. Następnie, jeszcze w 1994 r., wszedł w życie dekret Prezydenta Ukrainy o utworzeniu Ministerstwa Ukrainy ds. Prasy i Informacji⁴⁰, które przejęło kompetencje zlikwidowanego Państwowego Komitetu o Ochronie Tajemnic Państwowych w Prasie i Innych Środkach Informacji oraz Państwowego Komitetu ds. Wydawniczych, Druku i Kolportażu Książek. Wspomniane kompetencje, przekazane nowo utworzonemu Ministerstwu dotyczyły wolności prasy drukowanej, przeciwdziałania monopolowi, ochrony państwowej przestrzeni informacyjnej, podjęcia działań na rzecz rozwoju przemysłu poligraficznego.

³⁵ Постанова Кабінету Міністрів УРСР від 19.05.1993 р., № 358 про утворення державного комітету України у справах видавництв, поліграфії та книго-розповсюдження.

³⁶ Закон України від 21.12.1993 р. № 3759-ХІІ «Про телебачення і радіомовлення», зі змінами.

³⁷ Указ Президента України від 25.04.1994 р. «Про Національну Раду з питань телебачення».

³⁸ Постанова ВРУ від 15.12.1994 р., № 293/94-В, «Про проект Положення про Національну Раду з питань телебачення».

³⁹ Постанова Верховної Ради України від 15.12.1994 р., № 293/94-В про проект положення про Національну Раду України з питань телебачення і радіомовлення.

⁴⁰ Указ Президента України від 18.11.1994 р., № 698/94 про утворення міністерства України в справах преси та інформації.

Kolejnym etapem reform były zmiany na rynku usług telewizyjnych. W 1995 r. rozpoczęła się likwidacja Telewizji Państwowej, a w jej miejsce zostały utworzone: Narodowa Kompania Telewizyjna Ukrainy (NKTU), Narodowa Kompania Radiowa Ukrainy (NKRU), Państwowa Spółka Radiofonii i Telewizji „Krym”, Kijowska i Sewastopolska Państwowe Regionalne Spółki Radiofonii i Telewizji, Państwowe Obwodowe Spółki Radiofonii i Telewizji. Wszystkie te spółki radiofonii i telewizji zostały podporządkowane Państwowemu Komitetowi ds. Radia i Telewizji, utworzonemu na podstawie dekretu prezydenta Ukrainy z dnia 11 kwietnia 1995 r.⁴¹ Wśród kompetencji Komitetu znalazło się: tworzenie prawa w dziedzinie radiofonii i telewizji, zarządzanie publicznym radiem i telewizją, a także odpowiedzialność za jego rozwój, koordynacja działalności przedsiębiorstw, instytucji i organizacji w sferze telewizji i radiofonii. Ponadto Państwowemu Komitetowi ds. Radia i Telewizji powierzono opracowanie planów dotyczących rozwoju publicznych telewizji i radia, a także koordynację ogólnokrajowych, regionalnych i obwodowych spółek telewizyjnych i radiowych w celu zapewnienia pozytywnego wpływu publicznych telewizji i radia na opinię społeczną, co odgrywało znaczącą rolę w procesie demokratyzacji, wprowadzania reform gospodarczych, rozwoju społecznego i kulturalnego Ukrainy.

W uchwalonej w dniu 28 czerwca 1996 r. Konstytucji Ukrainy zostały wpisane procedury powołania przewodniczącego Państwowego Komitetu oraz członków Krajowej Rady⁴². Już miesiąc po uchwaleniu Konstytucji Ukrainy, Ministerstwo ds. Prasy i Informacji zostało przekształcone w Ministerstwo Informacji, na podstawie dekretu prezydenta z dnia 26 lipca 1996 r. nr 596/96 o Zmianie w Systemie Centralnych Organów Władzy Wykonawczej Ukrainy⁴³. Państwowy Komitet ds. Radia i Telewizji oraz Państwowa Agencja Informacyjna Ukrainy w swojej działalności musiały podporządkowywać się nowo powstałemu ministerstwu. Taki stan utrzymał się do 1998 r., bezpośrednie zwierzchnictwo nad działalnością tych

⁴¹ Указ Президента України від 11.04.1995 р., nr 296/95 про положення про державний комітет телебачення і радіомовлення України.

⁴² Zob. art. 106 pkt 13, art. 85 pkt 12 i 20 Konstytucji Ukrainy, <http://lib.sejm.gov.pl/tek01/txt/konst/Ukraina2014.pdf> [dostęp: 21.06.2015 r.]. Wypada zwrócić uwagę, że wspomniane przepisy zostały zmienione ustawą Nr 742 – VII z 21.02.2014 r. w taki sposób, że tekst Konstytucji Ukrainy wydany w 1999 r. przez Wydawnictwo Sejmowe ze wstępem i tłumaczeniem E. Toczek stały się nieaktualne.

⁴³ Указ Президента України від 29.07.1996 р. Nr 596/96, «Про зміни в системі центральних органів виконавчої влади України».

instytucji przejęła Rada Ministrów Ukrainy. W dniu 23 września 1997 r. została uchwalona nowa ustawa o Krajowej Radzie Telewizji i Radiofonii Ukrainy, która rozszerzyła jej uprawnienia, jasno określiła zadania i funkcje⁴⁴.

Status Krajowej Rady Telewizji i Radiofonii (KRTiR) został określony w art. 1 ustawy. Stwierdzono, że jest ona konstytucyjnym, stałym, kolegiальnym organem. Jako cele działalności KRTiR wskazano nadzorowanie wykonywania prawa w dziedzinie radiofonii i telewizji, a także pełnienie funkcji organu rejestracyjnego wskazanego w odpowiednich ustawach. KRTiR stoi na straży wolności słowa, prawa do informacji oraz interesu publicznego w dziedzinie radiofonii i telewizji. PKTiR jest osobą prawną i posiada symbolikę stworzoną specjalnie dla tej instytucji na podstawie symboliki państwowej. W realizowaniu postawionych przed sobą celów, KRTiR kieruje się Konstytucją Ukrainy, ustawą o Telewizji i Radiofonii, a także ustawami: o Państwowym Komitecie Telewizji i Radiofonii, o Informacji, o Prawie Autorskim i Pokrewnych Prawach, o Publicznej Telewizji i Radiofonii, o Ochronie Moralności Publicznej i innych przepisów Ukrainy. Zgodnie z art. 6 Konstytucji Ukrainy władza państwowa jest sprawowana z zachowaniem zasady podziału władzy na ustawodawczą, wykonawczą i sadowniczą. System organów władzy wykonawczej na Ukrainie wyróżnia organy naczelne, centralne oraz lokalne (terytorialne). KRTiR zalicza się do centralnego organu władzy wykonawczej, posiadającym szczególny status, który wynika ze wzmianek w Konstytucji i regulacji ustawowych. Rada posiada szczególne zadania i kompetencje, specjalny tryb tworzenia, reorganizacji, likwidacji etc. Na czele centralnego organu władzy wykonawczej o specjalnym statusie stoi przewodniczący. Zgodnie z art. 3 ustawy o KRTiR Rada opiera swoją działalność na zasadach legalności, niezależności, obiektywizmu, przejrzystości, dostępności do informacji publicznej, z uwzględnieniem kulturowych, ideologicznych i pluralistycznych poglądów politycznych w społeczeństwie, biorąc pod uwagę powszechnie uznawane międzynarodowe normy i standardy w dziedzinie radiofonii i telewizji.

Krajowa Rada Telewizji i Radiofonii Ukrainy jest organem konstytucyjnym stojącym na straży wolności słowa, prawa do informacji oraz interesu publicznego w radiofonii i telewizji. Zgodnie z art. 13 ustawy

⁴⁴ Закон України від 23.09.1997 р. № 538/97-ВР, «Про Національну Раду України з питань телебачення і радіомовлення», зі змінами.

o KRTiR Rada jest organem kontrolnym, a do jej zadań należy nadzór nad posiadaczami licencji w zakresie przestrzegania prawa: w dziedzinie radiofonii i telewizji; reklamy i sponsoringu w radiofonii i telewizji; wypowiedzi w czasie kampanii wyborczej i referendum; norm i przepisów technicznych programów radiowych i telewizyjnych, prawa regulującego kinematografię, wymogów ustawodawstwa dotyczącego udziału produktów krajowych w programach oraz używania języka narodowego w realizacji nadawców. Ponadto do kompetencji Rady włączono nadzór nad przestrzeganiem prawa do ochrony moralności publicznej, nadzór nad przestrzeganiem wymogów w dziedzinie inwestycji zagranicznych w statutowych funduszach nadawców.

W 1999 r. Ministerstwo Informacji Ukrainy zostało zlikwidowane, w jego miejsce utworzono, na mocy dekretu prezydenta, Państwowy Komitet ds. Polityki Informacyjnej⁴⁵. Dekret ten określał porządek publiczny w zakresie informacji i sektorów wydawniczych. W rok później Państwowy Komitet ds. Radia i Telewizji oraz Państwowy Komitet ds. Polityki Informacyjnej zostały połączone w jeden organ – Państwowy Komitet Polityki Informacyjnej, Telewizji i Radiofonii Ukrainy. W zakresie swojej działalności nowo powstały organ przejął prawie wszystkie kompetencje instytucji, na bazie których powstał. Wyjątek stanowiły wdrażanie i nadzór nad wykonywaniem ustawodawstwa w dziedzinie radia i telewizji, które zostały przekazane do kompetencji Krajowej Rady Telewizji i Radiofonii, wraz z odpowiedzialnością za zarządzanie i rozwój publicznego radia i telewizji.

W 2001 r. Państwowa Agencja Informacyjna Ukrainy zostaje przekształcona w Ukraińską Narodową Agencję Informacyjną „Ukrinform”, a dwa lata później, 28 stycznia 2003 r., Trybunał Konstytucyjny Ukrainy wydał wyrok w sprawie Nr 1-1/2003, która dotyczyła zakresu kompetencji prezydenta w związku z wykładnią przepisów art. 106 pkt 15 Konstytucji Ukrainy⁴⁶. W wyroku tym Trybunał wyraźnie stwierdził, że realizacja uprawnień w zakresie reorganizacji ministerstw i innych organów centralnych władzy wykonawczej prezydent Ukrainy może realizować w odniesieniu do przewidzianych w Konstytucji ministerstw i innych organów centralnych władzy wykonawczej, pod warunkiem niezmienności nazwy

⁴⁵ Указ Президента України від 19.07.1999, № 51017/99, «Про Державний комітет інформаційної політики України».

⁴⁶ Рішення Конституційного Суду України від 28.01.2003 № 2-рп/2003 (справа № 1-1/2003).

tych jednostek ani ich głównych celów działalności i zadań, które związane są z nazwą. Ówczesny prezydent, Leonid Kuczma, wykonał orzeczenie Trybunału jedynie częściowo. Z jednej strony Państwowy Komitet ds. Polityki Informacyjnej, Telewizji i Radia po raz kolejny stał się Państwowym Komitetem Telewizji i Radia, co było zgodne z zapisami Konstytucji Ukrainy. Z drugiej zaś strony orzeczenie Trybunału, nakładające obowiązek niezmienności celów i zadań wiążących się bezpośrednio z nazwą zostało w tym zakresie pominięte, gdyż Państwowy Komitet Telewizji i Radiofonii nadal pełnił funkcje, które daleko wykraczały poza kwestie związane z telewizją i radiofonią, zajmując się m.in.: polityką informacyjną, wydawniczą, moralnością publiczną, polityką językową czy prasą drukowaną.

Kolejne zmiany nastąpiły dopiero pod koniec 2005 r., kiedy kwestie polityki językowej zostały odebrane Państwowemu Komitetowi ds. Telewizji i Radiofonii i przekazane do Ministerstwa Kultury Ukrainy. Na początku 2006 r. kontynuowano proces uszczuplania kompetencji Państwowego Komitetu ds. Telewizji i Radiofonii, na skutek czego funkcje rejestracyjne prasy drukowanej, z wyjątkiem drukowanych czasopism o charakterze erotycznym, zostały przekazane do Ministerstwa Sprawiedliwości Ukrainy. Kolejne zmiany dotyczące działalności Komitetu przyniosła reforma polityczna, wprowadzająca poprawki do Konstytucji, które weszły w życie 1 stycznia 2006 r. Zmieniona została nie tylko procedura mianowania przewodniczącego Komitetu, ale także sama nazwa organu, tak, żeby odpowiadała ona zasadom pisowni w języku ukraińskim zastępując łącznik „i” na „ta”⁴⁷. Miało to o tyle istotne znaczenie, że wówczas Komitet miał nazwę niezgodną z Konstytucją, jednak ten błąd językowy został wyeliminowany drogą normatywną na mocy uchwały Rady Ministrów z dnia 11 lipca 2007 r.⁴⁸

Ostatnie zmiany dotyczące Komitetu miały miejsce w maju 2011 r., kiedy na mocy dekretu prezydenta została przywrócona nazwa „Państwowy Komitet Telewizji i Radiofonii Ukrainy” (*Державний комітет телебачення і радіомовлення України*). Do kompetencji Komitetu obecnie zalicza się: udział w kształtowaniu i realizacji polityki państwowej w dziedzinie informacji i wydawnictw, w sferze moralności publicznej; sprzyjanie realizacji konstytucyjnego prawa do wolności słowa; koordynowanie dzia-

⁴⁷ Конституція України від 28.06.1996, № 254к/96-ВР, зі змінами від 08.12.2004 № 2222-IV.

⁴⁸ Постанова Кабінету Міністрів України від 11.07.2007, № 897 «Про затвердження Положення про Державний комітет телебачення та радіомовлення».

łałości w dziedzinie informacji i wydawnictw; zarządzanie państwowe i kontrola w dziedzinie informacji i wydawnictw; sprzyjanie rozwojowi społeczeństwa informacyjnego oraz poszerzeniu się przestrzeni informacyjnej.

Nie wdając się w opis sytuacji politycznej na Ukrainie w okresie tzw. Euromajdanu można jedynie stwierdzić, że wypadki te zapoczątkowały konflikt Ukrainy z Rosją, który tlił się niejako „podskórnie” od momentu uzyskania przez Ukrainę niepodległości⁴⁹. Warto przypomnieć, że Borys Jelcyń jako prezydent Federacji Rosyjskiej, Leonid Krawczuk jako prezydent Ukrainy i Stanisław Szuszkiewicz jako Przewodniczący Rady Najwyższej Białorusi w dniu 8 grudnia 1991 r. podpisali na spotkaniu w Puszczy Białowieskiej umowę o utworzeniu Wspólnoty Niepodległych Państw, w której stwierdzono, że Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich jako podmiot prawa międzynarodowego i rzeczywistość geopolityczna zakończył swoje istnienie. Rada Najwyższa Ukrainy ratyfikowała tę umowę 10 grudnia 1991 r. wypowiadając jednocześnie układ związkowy z 1991 r.⁵⁰ W porozumieniu tworzącym Wspólnotę Niepodległych Państw w art. 5, strony uznały nienaruszalność istniejących w ramach Wspólnoty Niepodległych Państw granic. Podobne stwierdzenie znalazło się w Deklaracji o przestrzeganiu suwerenności, integralności terytorialnej i nienaruszalności granic państw-członków WNP z 15 kwietnia 1994 r. W tekście tym stwierdzono, że państwa będą stosować te właśnie zasady we wzajemnych stosunkach oraz powstrzymywać się od stosowania jakichkolwiek form nacisku – także wojskowego, politycznego, gospodarczego

⁴⁹ W deklaracji suwerenności przyjętej przez Ukrainę 16 lipca 1999 r. stwierdzono, że „Socjalistyczna Radziecka Republika Ukrainy, jako podmiot prawa międzynarodowego będzie ustanawiać bezpośrednie stosunki z innymi państwami, zawierać z nimi traktaty, wymieniać z nimi przedstawicielstwa dyplomatyczne, konsularne i handlowe oraz będzie uczestniczyć w działalności organizacji międzynarodowych, w zakresie niezbędnym w praktyce do zabezpieczenia narodowych interesów Republiki w takich sferach jak: polityka, ekonomia, polityka ekologiczna, komunikacja, nauka, technika, kultura i sport” (Commission of the European Communities, „European Economy, Reports and Studies” 1993, nr 2, s. 123); zob. także *Deklaracja suwerenności państwowej Ukrainy z 16 VII 1990. Akt niezależności Ukrainy*, „Więź” 1991, nr 11-12, s. 41-45; Declaration of State Sovereignty of Ukraine, http://static.rada.gov.ua/site/postanova_eng/Declaration_of_State_Sovereignty_of_Ukraine_rev1.htm [dostęp: 21.06.2015 r.].

⁵⁰ Warto zauważyć, że Rada Najwyższa Białorusi dokonała ratyfikacji także 10 grudnia 1991 r., a parlament Federacji Rosyjskiej ratyfikował wspomnianą umowę dopiero 12 grudnia 1991 r., w związku z czym porozumienie w stosunkach między Białorusią, Rosją a Ukrainą weszło w życie dopiero w tym dniu. Zob. K. Karski, *Rozpad Związku Radzieckiego...*

– włączając w to wspieranie i wykorzystywanie separatyzmów przeciw integralności terytorialnej i nienaruszalności oraz politycznej niezawisłości jakiegokolwiek z państw członkowskich Wspólnoty Niepodległych Państw. Podpisujące ten dokument strony uznały także, że zabór terytorium dokonany w wyniku użycia siły oraz okupacja danego terytorium nie mogą stanowić podstawy zmiany jego statusu z prawnomiędzynarodowego punktu widzenia. Zadeklarowały także, że nie uznają zmian terytorialnych dokonanych w taki sposób⁵¹. Powyższe stwierdzenia wydają się niezwykle istotne w świetle późniejszych wypadków politycznych i zajęcia Krymu przez Federację Rosyjską⁵².

W żaden sposób nie wolno zapominać o podpisanym w grudniu 1994 r. Memorandum budapesztańskim o gwarancjach bezpieczeństwa (Memorandum budapesztańskie), na mocy którego Stany Zjednoczone, Rosja i Wielka Brytania zobowiązały się do respektowania suwerenności i integralności terytorialnej Ukrainy oraz powstrzymania się od wszelkich gróźb użycia siły przeciwko jej niepodległości i integralności terytorialnej, w zamian za co Ukraina zgodziła się przekazać strategiczną broń nukle-

⁵¹ Декларация о соблюдении суверенитета, территориальной целостности и неприкосновенности границ государств-участников СНГ, «Дипломатический вестник» 1994, nr 9-10, s. 38-39.

⁵² Nawiązując do zawartego powyżej stwierdzenia co do zmiany granic i stanowiska Konwencji wiedeńskiej w tej kwestii, wypada zauważyć, że problem zmian granic wewnętrznych, czyli granic między dotychczasowymi republikami związkowymi był przedmiotem rozważań zawartych w opinii nr 3 tzw. Komisji Badintera z 11 stycznia 1990 r., w odniesieniu do republik wyłaniających się z Socjalistycznej Federacyjnej Republiki Jugosławii. W jej tekście zauważono, że skoro procesy przebiegające w tym państwie prowadzą do utworzenia jednego lub więcej niezależnych państw, to poprzednie granice między republikami jugosłowiańskimi stają się granicami chronionymi przez prawo międzynarodowe. Podkreślono, że „Zasada przestrzegania terytorialnego *status quo* oraz zasada *uti possidetis* oznaczają, że granice te nie powinny być zmieniane, chyba że na zasadzie porozumień zawartych dobrowolnie, zmienianie istniejących granic w rezultacie użycia siły nie spowoduje żadnych skutków prawnych” (Opinia nr 3 Komisji Arbitrażowej z 11 stycznia 1992 r. przedstawiona na wniosek przewodniczącego konferencji w sprawie Jugosławii z 20 listopada 1991 r., „International Law Reports” 1991, t. 92, s. 170). Zob. także Б.М. Клименко, *Проблемы правопреемства на территории бывшего Союза ССР*, „Московский Журнал Международного Права” 1992, nr 1, s. 3-14; w literaturze podkreśla się także, że Konwencja wiedeńska o prawie traktatów (art. 62 ust. 2) wyłącza możliwość powoływania się na zmianę okoliczności w celu spowodowania wygaśnięcia traktatu granicznego lub wycofania się z niego jeżeli traktat ustanawia granice, lub jeżeli zasadnicza zmiana jest wynikiem naruszenia przez stronę, która się na nią powołuje. Zob. także J. Tyranowski, *Sukcesja państwa, a traktaty w sprawie granic*, Poznań 1979, s. 133; tenże, *Integralność terytorialna, nienaruszalność granic i samostanowienie w prawie międzynarodowym*, Warszawa-Poznań 1990, s. 114-117.

arną Rosji i przystąpić do układu o nierozpowszechnianiu broni jądrowej. W punkcie pierwszym Memorandum Federacja Rosyjska, Wielka Brytania i USA „potwierdziły swoje zaangażowanie, zgodnie z zasadami Aktu Końcowego Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie, w poszanowaniu niezależności i suwerenności istniejących granic Ukrainy”⁵³. W punkcie drugim Memorandum wyraźnie stwierdziły, że żadna broń będąca w posiadaniu tych państw nie zostanie użyta przeciwko Ukrainie, chyba że w samoobronie lub w przypadkach zgodnych z Kartą Narodów Zjednoczonych. Memorandum nie posiadało statusu traktatu⁵⁴.

Rychło po podpisaniu umowy o utworzeniu Wspólnoty Niepodległych Państw okazało się, że Federacyjna Republika Radziecka ma jednak roszczenia terytorialne w odniesieniu do Ukrainy. Ich przedmiotem był w pierwszym rzędzie Krym, potem obszar Zagłębia Donieckiego. Oba te terytoria zamieszkałe są w większości przez Rosjan⁵⁵. Dążąc do zaspokojenia aspiracji Rosjan stanowiących większość mieszkańców Krymu, którzy w obliczu rozpadu ZSRR zaczęli zgłaszać postulaty powrotu do Rosji, w 1991 r. wyrażono zgodę na utworzenie Krymskiej Autonomicznej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej, obejmującej obszar obwodu krymskiego z wyjątkiem Sewastopola, który stał się wydzielonym miastem, o statusie określanym przez ustawy podobnie jak to ma miejsce w odniesieniu do Kijowa⁵⁶. Po ostatecznym rozpadzie ZSRR w dniu 5 maja 1992 r. zamiesz-

⁵³ *Budapest Memorandums on Security Assurances, Published on 5th December 1994*, <http://www.cfr.org/nonproliferation-arms-control-and-disarmament/budapest-memorandums-securityassurances-1994/p32484> [dostęp: 22.02.2015 r.].

⁵⁴ *Explainer: The Budapest Memorandum and its relevance to Crimea*, <http://www.rferl.org/content/ukraine-explainer-budapest-memorandum/25280502.html> [dostęp: 22.02.2015 r.]; *Memorandum Budapesztańskie – pozorna gwarancja bezpieczeństwa dla Ukrainy*, http://www.defence24.pl/analiza_memorandum-budapesztanskie-pozorna-gwarancja-bezpieczenstwa-dla-ukrainy [dostęp: 22.02.2015 r.]. Warto zauważyć, że po zajęciu Krymu przez Federację Rosyjską rosyjski MSZ stwierdził, że Memorandum budapesztańskie nie obejmuje okoliczności, które są wynikiem działań wewnątrzpolitycznych lub socjalno-gospodarczych, podkreślając, że utrata Krymu przez Ukrainę (dokładniej utrata terytorialnej jedności) była wynikiem skomplikowanych wewnętrznych procesów, w odniesieniu do których rosyjskie zobowiązania wynikające z Memorandum nie mają zastosowania. *Rosja przekonuje, że nie złamała Memorandum Budapesztańskiego*, <http://wiadomosci.dziennik.pl/swiat/artykuly/455045,rosyjski-msz-o-memorandum-budapesztanskim.html> [dostęp: 22.02.2015 r.].

⁵⁵ M. Studenna-Skrutwa, *Ukraiński Donbas. Oblicza tożsamości regionalnej*, Poznań 2014, s. 230-253.

⁵⁶ Samo miasto nie weszło w skład Autonomicznej Republiki Krym. W myśl art. 133 Konstytucji w skład Ukrainy wchodzi: Autonomiczna Republika Krym, obwody: Winnicki, Wołyński, Dniepropietrowski, Doniecki, Żytomierski, Zakarpacki, Zaporowski,

kujący półwysep Rosjanie proklamowali powstanie niepodległej Republiki Krym, wchodząc w ten sposób w konflikt z władzami Ukrainy. Udało się jednak wypracować kompromis, zgodnie z którym 21 października 1994 r. Rada Najwyższa Ukrainy przekształciła Krymską Autonomiczną Socjalistyczną Republikę Radziecką (występującą także w źródłach pod nazwą Republiki Krymskiej) w Autonomiczną Republikę Krym. Znalazło to następnie potwierdzenie w treści artykułu 133 i 134 Konstytucji Ukrainy z 28 czerwca 1996 r.⁵⁷ W myśl art. 134 Konstytucji Autonomiczna Republika Krym jest nieodłączną częścią składową Ukrainy i w zakresie swoich kompetencji określonych w Konstytucji Ukrainy podejmuje decyzje należące do jej zakresu działania⁵⁸. Pamiętać należy, że 17 marca 1995 r. przyjęto ustawę *Об отмене Конституции и некоторых законов Автономной Республики Крым*⁵⁹, a 1 stycznia 1995 r. Rada Najwyższa Krymu przyjęła Konstytucję, która zezwoliła na alternatywne używanie terminu Republika Krym obok nazwy Autonomiczna Republika Krym. W dniu 4 kwietnia 1996 r. Konstytucja ta została zatwierdzona przez Radę Najwyższą Ukrainy. W dniu 21 października uchwalono nową Konstytucję Autonomicznej Republiki Krym, którą Rada Najwyższa Ukrainy zatwierdziła 23 grudnia 1998 r. Generalne zasady systemu politycznego Ukrainy określono w Konstytucji Ukrainy. W Konstytucji Ukrainy określono także zakres władzy ustawodawczej należącej do Autonomicznej Republiki Krym oraz kompetencje Autonomicznej Republiki Krym.

Roszczenia Rosji wobec Krymu zapoczątkowane zostały postanowieniem Rady Najwyższej Federacji Rosyjskich 21 marca 1992 r.: o prawnej

Iwanofrankowski, Kijowski, Kirowogracki, Ługański, Lwowski, Mikołajewski, Odeski, Połtawski, Rowieński, Sumski, Tarnopolski, Charkowski, Charsoński, Chmielnicki, Czernawski, Czernowiecki, Czernichowski oraz miasta Kijów i Sewastopol, które posiadają status szczególnie określony ustawami Ukrainy.

⁵⁷ Zob. *Konstytucja Ukrainy*, wstęp i tłum. E. Toczek, Warszawa 1999, s. 78.

⁵⁸ W treści art. 135 Konstytucji Ukrainy stwierdzono, że Konstytucja Autonomicznej Republiki Krym uchwalona jest przez Radę Najwyższą Autonomicznej Republiki Krym, a zatwierdzana przez Radę Najwyższą Ukrainy co najmniej połową głosów konstytucyjnego składu Rady Najwyższej Ukrainy. Akty normatywne Rady Najwyższej Autonomicznej Republiki Krym i postanowienia Rady Ministrów Autonomicznej Republiki Krym nie mogą być sprzeczne z Konstytucją i ustawami Ukrainy oraz powinny być uchwalane i wykonywane zgodnie z Konstytucją Ukrainy, ustawami Ukrainy, aktami Prezydenta Ukrainy i Gabinetu Ministrów Ukrainy. W myśl art. 139 Konstytucji zawarowano, że w Republice Krym działać będzie Przedstawicielstwo Prezydenta Ukrainy o statusie określonym w ustawie Ukrainy.

⁵⁹ *История Крыма*, Moskwa 2015, s. 444-445.

ocenie najwyższych organów władzy państwowej Rosyjskiej Socjalistycznej Federacyjnej Republiki Radzieckiej w sprawie zmiany statusu Krymu przyjętej w 1954 r. W treści tego postanowienia Rada Najwyższa stwierdziła, że przekazanie Krymu z Rosyjskiej Socjalistycznej Federacyjnej Republiki Radzieckiej do Ukraińskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej było nieważne i pozbawione skutków prawnych. Bezpośrednim efektem sformułowania tego postanowienia było zadeklarowanie przez Republikę Krymską pragnienia niepodległości. Rzekomą bezprawność przekazania Krymu Ukrainie podnoszono jeszcze kilkakrotnie w innych dokumentach Rady Najwyższej Federacji Rosyjskiej. Stanowisko takie wyrażone zostało np. 15 grudnia, kiedy to postanowiono rozwiązać kwestię statusu Sewastopola. Nieco późniejszym postanowieniem Rady Najwyższej Federacji Rosyjskiej z dnia 9 lipca 1993 r. o statusie miasta Sewastopola gród ten został uznany za część Rosji⁶⁰.

Zajęcie Krymu przez Federację Rosyjską należy wiązać z upadkiem prezydenta Janukowycza, chociaż u źródeł konfliktu leży niewątpliwie problem Floty Czarnomorskiej, podlegającej dowództwu Południowego Okręgu Wojskowego⁶¹. W interesy Rosji zdawały się także godzić plany rządu Ukrainy, który chciał zawrzeć umowę z międzynarodowym konsorcjum, któremu przewodził amerykański koncern energetyczny Exxon Mobile, dotyczącą eksploatacji ropy i gazu na Morzu Czarnym.

Po obaleniu prezydenta Wiktora Janukowycza mieszkający na półwyspie Rosjanie zaczęli akcentować swoje związki z Rosją, wskazując na konieczność przyłączenia Krymu do Ukrainy. Podczas demonstracji w dniu 25 lutego 2014 r. w Symferopolu domagano się zwołania nadzwyczaj-

⁶⁰ K. Karski, *Rozpad Związku Radzieckiego...*, s. 234.

⁶¹ Władze ukraińskie uznały tego rodzaju działania za naruszające traktat między Ukrainą i Rosją z 19 listopada 1990 r. oraz porozumienie z 8 grudnia 1991 r. Stały przedstawiciel ONZ zaprotestował przeciwko takim działaniom skierowanym do Sekretarza Generalnego ONZ, [https://disarmament-library.un.org/UNODA/Library.nsf/4bffa740fc3144f-5085257631004b2102/89b9859cb4dac2d6852576f10066f963/\\$FILE/A-C1-47-INF1_FC%20docs.pdf](https://disarmament-library.un.org/UNODA/Library.nsf/4bffa740fc3144f-5085257631004b2102/89b9859cb4dac2d6852576f10066f963/$FILE/A-C1-47-INF1_FC%20docs.pdf) [dostęp: 20.06.2015 r]. Od stanowiska Rady Najwyższej Federacji Rosyjskiej odcięło się Ministerstwo Spraw Zagranicznych oświadczając, że nie jest ono zgodne z poglądami Prezydenta i Rządu Federacji. Borys Jelcyn tego samego dnia uznał decyzję Rady za niepoważną i haniebną. Natomiast Rada Bezpieczeństwa ONZ 21 lipca 1993 r. stwierdziła że decyzja Rady Najwyższej Federacji Rosyjskiej jest niezgodna z Kartą Narodów Zjednoczonych wzywając władze Federacji do poszanowania integralności innych państw. Na Radzie Najwyższej Federacji Rosyjskiej nie wywarło to specjalnego wrażenia, gdyż niecałe dwa dni później podtrzymała ona swoje stanowisko w sprawie Sewastopola. Zob. K. Karski, *Rozpad Związku Radzieckiego...*, s. 235.

nej sesji Rady Republiki Autonomicznej Krym i rozpisania referendum w sprawie niepodległości. Przewodniczący Parlamentu Krymskiego, Władimir Konstantinow, oświadczył, że nie uznaje regulacji prawnych ustanowionych przez Radę Najwyższą Ukrainy⁶². W dniu 27 lutego 2014 r. zwolennicy związania Krymu z Rosją zajęli budynki parlamentu i rządu Republiki Autonomicznej Krym, wywieszając na nich flagi rosyjskie. Tego samego dnia deputowani parlamentu krymskiego zadecydowali o przeprowadzeniu w dniu 25 maja 2014 r. referendum⁶³.

Naciskając na przeprowadzenie referendum władze Federacji Rosyjskiej zdawały sobie sprawę, że jego wynik wydaje się być z góry przesądzony⁶⁴. Władze rosyjskie podnosiły, że zmuszone są bronić swoich

⁶² R. Ciechanowski, *Flota Czarnomorska – siły okrętowe*, „Dziennik Zbrojny” z 13 marca 2014 r., <http://dziennikzbrojny.pl/artykuly/art,2,6,6509,armie-swiata,potencjal,flota-czarnomorska-sily-okretowe> [dostęp: 22.02.2015 r.]; Черноморский флот Министерство обороны Российской Федерации, http://structure.mil.ru/structure/forces/type/navy/black_sea.htm [dostęp: 22.02.2015 r.].

⁶³ *Krym: Lokalny parlament zablokowany*, <http://fakty.interia.pl/raport-zamieszki-na-ukrainie/aktualnosci/news-krym-lokalny-parlament-zablokowany,nId,1111898> [dostęp: 22.02.2015 r.].

⁶⁴ Przedmiotem referendum było zdanie: „Republika Autonomiczna Krym posiada niezależność państwową i wchodzi w skład Ukrainy na podstawie umów i porozumień – tak lub nie”; 61 z 64 zgromadzonych na Sali deputowanych opowiedziało się za przeprowadzeniem referendum, zob. ПАРЛАМЕНТ КРИМУ ПРИЗНАЧИВ РЕФЕРЕНДУМ І РОЗІГНАВ УРЯД, <http://web.archive.org/web/20140325095000/http://www.pravda.com.ua/news/2014/02/27/7016540/> [dostęp: 22.02.2015 r.]. Zob. także *Uzbrojeni ludzie zajęli budynki parlamentu i rządu na Krymie*, <http://niezalezna.pl/52302-uzbrojeni-ludzie-zajeli-budynki-parlamentu-i-rzadu-na-krymie-relacja-na-zywo> [dostęp: 22.02.2015 r.]. Datę referendum przesunięto następnie na dzień 30 marca 2014 r., Референдум про статус Криму перенесли на 30 березня, <http://web.archive.org/web/20140313005727/http://www.pravda.com.ua/news/2014/03/1/7016740/> [dostęp: 22.02.2015 r.]; wreszcie zaś na 16 marca 2014 r., Референдум про статус Криму перенесли на 16 березня, <http://web.archive.org/web/20140313004318/http://tsn.ua/politika/referendum-pro-status-krimu-perenesli-na-16-bereznya-338362.html> [dostęp: 22.02.2015 r.]. Jednocześnie zmieniono pytanie referendum, gdyż głosujący odpowiedzieć miał na dwa pytania: 1. „Czy jesteś za ponownym zjednoczeniem Krymu z Rosją na prawach podmiotu Federacji Rosyjskiej?”, 2. „Czy jesteś za przywróceniem obowiązywania konstytucji Republiki Krym i za statusem Krymu jako części Ukrainy?”. *Referendum w sprawie autonomii Krymu – 16 marca*, <http://wiadomosci.onet.pl/swiat/referendum-w-sprawie-autonomii-krymu-16-marca/11z7w> [dostęp: 22.02.2015 r.]; R. Kalinowski, *Świat na drodze do nowej, zimnej wojny. Rosyjskie Realpolitik na Krymie (analiza)*, [http://www.polskieradio.pl/5/3/Artykul/1075035,Swiat-na-drozdze-do-nowej-zimnej-wojny-Rosyjskie-Realpolitik-na-Krymie-\(analiza\)](http://www.polskieradio.pl/5/3/Artykul/1075035,Swiat-na-drozdze-do-nowej-zimnej-wojny-Rosyjskie-Realpolitik-na-Krymie-(analiza)) [dostęp: 22.02.2015 r.]. Pytania były sformułowane niejasno, gdyż w 1992 r. obowiązywały dwie różniące się od siebie wersje konstytucji: majowa i wrześniowa. Zob. *Референдум у Криму розпочався*, <http://web.archive.org/save/http://www.radiosvoboda.org/content/article/25298377.html> [dostęp: 22.02.2015 r.]. Pamiętać także należy, że Konstytucja z 1992 r.

obywateli mieszkających na Krymie. Ściślej rzecz biorąc chodziło jednak o etnicznych Rosjan, którzy nie zawsze posiadali obywatelstwo Federacji, a legitymowali się obywatelstwem Ukrainy⁶⁵. Jednocześnie, począwszy od końca lutego 2014 r. następowały gwałtowne zmiany we władzach Republiki Autonomicznej Krym. W dniu 11 marca 2014 r. połączone zgromadzenie radnych Rady Najwyższej Autonomicznej Republiki Krym i Rady Miejskiej Sewastopola przyjęły deklarację niepodległości Krymu. W treści deklaracji odwołano się wprost do wyroku Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości z dnia 22 lipca 2010 r., w którym uznano, że jednostronna deklaracja niepodległości Kosowa nie narusza prawa międzynarodowego – co uznano za korzystny dla sytuacji Krymu precedens⁶⁶.

mocno rozszerzyła zakres autonomii tego obszaru, przyznając mu możliwość występowania na forum międzynarodowym i w bezpośrednich kontaktach z innymi państwami oraz dając możliwość samodzielnego mianowania urzędników.

⁶⁵ Według przeprowadzonych w 2000 r. badań 63,8% respondentów opowiedziało się za przyłączeniem Krymu do Rosji i odłączeniem go od Ukrainy. Za takim rozwiązaniem miało wypowiedzieć się 75,9% Rosjan, 55,2% Ukraińców i 13,8% Tatarów krymskich. *Prospects of Crimea: Regional Status*, http://www.razumkov.org.ua/eng/files/category_journal/NSD104_eng_2.pdf [dostęp: 22.02.2015 r.]. Zważywszy na późniejsze wypadki polityczne, nieufność Tatarów wobec Rosjan, wyniki sondażu w odniesieniu do Tatarów wydają się mało prawdopodobne. Zauważyć jednak należy, że sondaż przeprowadzony w okresie od lutego do listopada 2010 r. przez program Narodów Zjednoczonych do spraw rozwoju potwierdził, że ok. 65% mieszkańców Krymu opowiada się za przyłączeniem Republiki Autonomicznej Krym do Rosji, 9-14% jest przeciw, a niezdecydowani to 20-25%. *The United Nations Development Programme Sub-Office in Crimea. Crimea in October-December 2010: monitoring report*, http://www.undp.crimea.ua/img/content/file/monitoring_ru_2010_10-12.pdf [dostęp: 22.02.2015 r.]. Podobne wyniki przyniósł sondaż wykonany w lutym 2014 r. przez Międzynarodowy Koncern Badania Opinii Publicznej (*Gesellschaft für Konsumforschung*) z Norymbergi, zgodnie z którym 70% uczestników referendum miało chcieć głosować za przyłączeniem do Rosji, a 11% było przeciw. *Crimea goes to the polls with landslide expected for union with Russia*, <http://www.theguardian.com/world/2014/mar/16/ukraine-crisis-crimea-referendum> [dostęp: 22.02.2015 r.]. Odmienne wyniki przyniósł sondaż przeprowadzony w dniach 8-18 lutego 2014 r. przez prywatny Kijowski Międzynarodowy Instytut Socjologii, zgodnie z którym tylko 41% mieszkańców Krymu miało chcieć przyłączenia całej Ukrainy do Rosji. *How relations between Ukraine and Russia should look like? Public opinion polls' results*, <http://www.kiis.com.ua/?lang=eng&cat=reports&id=236&page=1> [dostęp: 22.02.2015 r.]. Zauważyć jednak należy, że pytanie postawione w tym ostatnim sondażu dotyczyło całej Ukrainy, a nie tylko Krymu. Wyniki badania dokonanego przez International Republican Institute były jeszcze bardziej optymistyczne dla Ukraińców, bowiem zgodnie z nimi tylko 23% mieszkańców Krymu chciało przyłączenia do Rosji i aż 67% domagało się, aby Krym pozostał w granicach Ukrainy.

⁶⁶ Nie wdając się w opis tych wypadków należy jedynie zauważyć, że w dniu 1 marca 2014 r. Rada Dumy Państwowej Federacji Rosyjskiej zwróciła się do Prezydenta Federacji Rosyjskiej o podjęcie działań mających na celu „ustabilizowanie sytuacji na Krymie” – a więc na terytorium należącym do sąsiedniego państwa. Natomiast przewodnicząca Rady

Znamienny jest nacisk władz Federacji Rosyjskiej na przeprowadzenie referendum, przy czym wyraźnie daje się odczytać zamiar, aby wyniki referendum zinterpretować jako konieczność otoczenia opieką miejscowej ludności rosyjskiej i wypełniając wolę mieszkańców Krymu podjąć decyzję o przyłączeniu tego obszaru do Rosji. Prezydent W. Putin stwierdził zaś, że Rosja nie może zignorować apeli o pomoc i podejmuje odpowiednie działania w pełni zgodne z prawem międzynarodowym. Dążenie znaczącej części rosyjskojęzycznej ludności Krymu do przyłączenia tego półwyspu do Rosji popierało wielu Rosjan w Federacji podczas wieców i mitingów.

Federacji, Walentyna Matwijenko, uznała, że konieczne jest wysłanie kontyngentu wojskowego na Krym. W efekcie Władimir Putin zażądał od Rady Federacji zgody na wysłanie wojsk na Ukrainę wskazując na „nadzwyczajną sytuację w tym kraju, zagrożenie życia obywateli Federacji Rosyjskiej i członków sił zbrojnych Federacji Rosyjskiej w Republice Autonomicznej Krym”. *Duma prosi Putina, by bronił Krymu. Wyższa Izba mówi o wysłaniu wojsk*, <http://www.tvn24.pl/wiadomosci-ze-swiatea,2/duma-prosi-putina-by-bronil-krymu-wyzsza-izba-mowi-o-wyslaniu-wojsk,403398.html> [dostęp: 22.02.2015 r.]; *Ukraińskie wojska w stanie gotowości bojowej*, <http://swiat.newsweek.pl/ukraina-relacja-spor-o-krym-rosja-usa-turcja-newsweek-pl,artykuly,281356,1.html> [dostęp: 22.02.2015 r.]; *Rosyjska Rada Federacji zgodziła się na użycie wojsk na Ukrainie*, <http://wiadomosci.wp.pl/kat,1356,title,Rosja-Putin-zwrocil-sie-do-parlamentu-w-sprawie-uzycia-wojsk-na-Ukrainie,wid,16441689,-wiadomosc.html> [dostęp: 22.02.2015 r.]. Jeszcze tego samego dnia w godzinach popołudniowych Komisja Obrony i Komisja Spraw Zagranicznych Rady Federacji, a później cała Rada Federacji jednogłośnie przyjęła wniosek prezydenta w sprawie wydania zgody na użycie rosyjskich sił zbrojnych na terytorium Ukrainy do czasu normalizacji sytuacji społeczno-politycznej w tym kraju. *Ukraińskie wojska postawione w stan gotowości bojowej*, <http://www.tvn24.pl/ukrainskie-wojska-postawione-w-stan-gotowosci-bojowej,403293,s.html> [dostęp: 22.02.2015 r.]. Przez cały marzec 2014 r. dochodziło do rozmaitych incydentów z udziałem wojsk rosyjskich bądź niezidentyfikowanych, nieposiadających dystynkcji i oznaczeń umundurowanych oddziałów, mianujących siebie samoobroną rosyjskojęzycznych obywateli Krymu. Formacje te opanowały lotniska, bazy wojskowe i koszary, blokując sztab floty wojennej Ukrainy przejmując statki i uzbrojenie. Zob. *G7 potępia „jaskrawe pogwałcenie” suwerenności Ukrainy. Zawiesza przygotowania do szczytu w Soczi*, <http://www.tvn24.pl/g7-potepia-jaskrawe-pogwalcenie-suwerennosci-ukrainy-zawiesza-przygotowania-do-szczytu-w-soczi,403523,s.html> [dostęp: 22.02.2015 r.]; *Ukrainian Black Sea Fleet ships not leave Sevastopol*, <https://archive.today/quTPR#selection-441.0-441.52> [dostęp: 22.02.2015 r.]; *Jeden dzień z życia admirała. Wczoraj został mianowany, dziś zdradził*, http://wyborcza.pl/1,75477,15553466,Jeden_dzien_z_zycia_admirala_Wczoraj_zostal_mianowany_.html [dostęp: 22.02.2015 r.]; *Kryzys na Ukrainie. Rosyjskie oddziały specjalne na Krymie*, http://wiadomosci.wp.pl/kat,1356,title,Rosyjski-deputowany-na-Krymie-sa-nasze-oddzialy,wid,16468858,wiadomosc.html?ticaid=114638&_tictsn=3 [dostęp: 22.02.2015 r.]; *Samolot straży granicznej ostrzelany nad Krymem przez Rosjan*, <http://www.polskieradio.pl/5/3/Artykul/1074283,Kryzys-na-Ukrainie-Rosyjskie-oddzialy-specjalne-na-Krymie> [dostęp: 22.02.2015 r.].

Dekretem nr 261/2014 z dnia 7 marca 2014 r. pełniący obowiązki prezydenta przewodniczący Rady Najwyższej Ukrainy z powołaniem się na art. 137 Konstytucji zawiesił wykonywanie uchwały Rady Najwyższej Autonomicznej Republiki Krym z dnia 6 marca 2014 r. (nr 1702 – 6/14) o przeprowadzeniu ogólnokrymskiego referendum jako niezgodne z Konstytucją Ukrainy i wystąpił do Sądu Konstytucyjnego Ukrainy o wydanie orzeczenia w tej sprawie⁶⁷. Sąd Konstytucyjny Ukrainy w orzeczeniu nr 2-рп/2014 w sprawie nr 1-13/2014 stwierdził, że uchwała Rady Najwyższej Autonomicznej Republiki Krym o przeprowadzeniu ogólnokrymskiego referendum jest niezgodna z Konstytucją Ukrainy i jako taka przestaje obowiązywać z dniem wydania orzeczenia przez Sąd Konstytucyjny. Orzekł także o zawieszeniu działalności komisji mającej przeprowadzić referendum oraz zobowiązał Radę Ministrów Autonomicznej Republiki Krym do wstrzymania finansowania referendum, zniszczenia kart do głosowania oraz materiałów promocyjnych⁶⁸. W treści orzeczenia stwierdzono, że suwerenność Ukrainy rozciąga się na całe jej terytorium i ma charakter niepodzielny i nienaruszalny, a ochrona jej jest najważniejszą funkcją państwa i sprawą całego narodu ukraińskiego. Najwyższym aktem prawnym jest Konstytucja, co oznacza, że inne ustawy i akty normatywne muszą być zgodne z jej postanowieniami, a organy władzy państwowej i funkcjonariusze tych organów mają obowiązek działać jedynie w granicach swych uprawnień. Ustrój terytorialny Ukrainy – jak stwierdził Sąd Konstytucyjny – i jej granice określają wyłącznie ustawy. Struktura terytorialna Ukrainy opiera się na zasadach jedności i integralności terytorium państwa, łączenia centralizacji i decentralizacji. W strukturze administracyjno-terytorialnej Ukrainy istnieje Autonomiczna Republika Krym i miasto Sewastopol jako odrębne podmioty ustroju administracyjno-terytorialnego Ukrainy. Podkreślono, że miasto Sewastopol nie wchodzi w skład Autonomicznej Republiki Krym, mając szczególnie sta-

⁶⁷ Рада Криму прийняла „декларацію про незалежність”, <http://www.unian.ua/politics/895070-rada-krimu-priynyala-deklaratsiyu-pro-nezaleznist.html> [dostęp: 22.02.2015 r.]; Trybunał w Hadze zdecydował: niepodległość Kosowa jest legalna, <http://www.wprost.pl/ar/203084/Trybunał-w-Hadze-zdecydował-niepodleglosc-Kosowa-jest-legalna/> [dostęp: 22.02.2015 r.].

⁶⁸ УКАЗ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ № 261/2014 Про зупинення дії Постанови Верховної Ради Автономної Республіки Крим від 6 березня 2014 року № 1702-6/14 „Про проведення загальнокримського референдуму”, <http://www.president.gov.ua/documents/16743.html> [dostęp: 8.03.2015 r.].

tus określony ustawami Ukrainy⁶⁹. Zauważono, że zmiana istniejących granic, wyłączenie jakiegokolwiek podmiotu ustroju administracyjno-terytorialnego Ukrainy, w szczególności Autonomicznej Republiki Krym czy miasta Sewastopol, jako integralnej części Ukrainy poprzez przeprowadzenie referendum lokalnego jest sprzeczne z Konstytucją⁷⁰. Zmiana terytorialnych granic Ukrainy może być rozstrzygana tylko w referendum ogólnoukraińskim, którego zarządzenie należy wyłącznie do kompetencji Rady Najwyższej Ukrainy. Wywiedziono także, że Autonomiczna Republika Krym nie ma uprawnień dotyczących zmiany granic czy podejmowania decyzji w kwestii niepodległości Krymu, może jedynie przeprowadzać referenda lokalne (art. 138 ust. 2 Konstytucji Ukrainy) na zasadach określonych w ustawach Ukrainy (art. 92 pkt 20 Konstytucji). Akty normatywne Rady Najwyższej Autonomicznej Republiki Krym i postanowienia Rady Ministrów tejże Republiki nie mogą być sprzeczne z Konstytucją i ustawami Ukrainy. Konkludując Sąd Konstytucyjny Ukrainy stwierdził, że Rada Najwyższa Autonomicznej Republiki Krym podejmując uchwałę przewidującą wstąpienie do Federacji Rosyjskiej i zwracając się do prezydenta Rosyjskiej Federacji oraz do Dumy Państwowej i Rady Federacji Rosyjskiej w sprawie rozpoczęcia procedury wejścia w skład Rosyjskiej Federacji naruszyła konstytucyjną zasadę integralności terytorialnej Ukrainy przekraczając granice swoich uprawnień. Dodano, że uchwała ta jest sprzeczna z szeregiem przepisów Konstytucji Ukrainy⁷¹. Zauważono

⁶⁹ Постанова Верховної Ради Автономної Республіки Крим „Про проведення загальнокримського референдуму” від 6 березня 2014 року № 1702-6/14, визнана неконституційною, втрачає чинність з дня ухвалення Конституційним Судом України цього Рішення. Припинити діяльність Комісії Автономної Республіки Крим із проведення загальнокримського референдуму, територіальних та дільничних комісій, створених для проведення цього референдуму. Раді Міністрів Автономної Республіки Крим припинити фінансування заходів щодо проведення референдуму, забезпечити знищення бюлетенів, агітаційних матеріалів, www.ccu.gov.ua/doccatalog/document?id=242321 [dostęp: 8.03.2015 r.].

⁷⁰ Систему адміністративно-територіального устрою У країни складають: Автономна Республіка Крим, області, райони, міста, райони в містах, селища і села (частина перша статті 133 Конституції України). Відповідно до частини другої статті 133 Основного Закону України Автономна Республіка Крим та місто Севастополь входять до складу України як окремі суб'єкти адміністративно-територіального устрою У країни. Місто Севастополь не входить до складу Автономної Республіки Крим, має спеціальний статус, який визначається законом України, www.ccu.gov.ua/doccatalog/document?id=242321 [dostęp: 8.03.2015 r.].

⁷¹ Конституцією України проголошено, що суверенітет с України. поширюється на всю її територію; складовою державного суверенітету є цілісність і недотор-

w końcu, że uchwała Rady Najwyższej Autonomicznej Republiki Krym jest także sprzeczna z podstawowymi zasadami suwerenności i integralności terytorialnej państwa, które określają akty prawa międzynarodowego, w szczególności zasadą wzajemnego poszanowania suwerennej równości wszystkich państw, w tym politycznej samodzielności, zasadą dokonywania zmian granic zgodnie z prawem międzynarodowym, tzn. pokojowymi środkami i na mocy porozumienia⁷². Ten ostatni passus był wyraźnie adresowany do władz Federacji Rosyjskiej, a może także do całej społeczności międzynarodowej. Nie mógł jednak – jak się wydaje – odnieść żadnego skutku.

Referendum zostało przeprowadzone. Jego wyniki były korzystne dla władz Federacji Rosyjskiej. Za zjednoczeniem z Rosją opowiedziało się 96,5% głosujących, którzy oddali ważny głos. Za pozostaniem w składzie Ukrainy opowiedziało się tylko 3,41%, przy frekwencji 84,9%⁷³. Dane te kwestionowali bojkotujący referendum Tatarzy⁷⁴. Za nieprzekonywujące uznał wyniki referendum Komitet Monitorujący Zgromadzenia Parlamentarnego Rady Europy⁷⁵. W dniu 25 marca 2014 r. Kongres Rady Europy

канність території України в межах існуючих кордонів; захист суверенітету і територіальної цілісності України є найважливішою функцією держави, справою всього Українського народу (стаття 2, частина перша статті 17 Конституції України).

⁷² „Конституційний Суд України вважає, що Верховна Рада Автономної Республіки Крим, ухваливши Постанову, якою передбачено входження до складу Російської Федерації як її суб'єкта, звернення до Президента Російської Федерації та до Державної Думи Федеральних Зборів Російської Федерації про початок процедури входження до складу Російської Федерації як суб'єкта Російської Федерації, винесення на референдум зазначених питань, порушила конституційний принцип ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЦІЛІСНОСТІ України та вийшла за межі своїх повноважень, а отже, Постанова не відповідає статтям 1, 2, 5, 8, частині другій статті 19, статті 73, пункту 3 частини першої статті 85, пунктам 13, 18, 20 частини першої статті 92, статтям 132, 133, 134, 135, 137, 138 Конституції України”, www.ccu.gov.ua/doccatalog/document?id=242321 [dostęp: 8.03.2015 r.].

⁷³ Постанова також суперечить основоположним принципам суверенності та територіальної цілісності держави, закладеним у Міжнародно-правових актах, зокрема принципу взаємної поваги до суверенної рівності кожної держави, що включає політичну незалежність, можливість зміни кордонів відповідно до міжнародного права мирним шляхом і за домовленістю, www.ccu.gov.ua/doccatalog/document?id=242321 [dostęp: 8.03.2015 r.].

⁷⁴ *Putin arrives in Crimea for Victory Day events as deadly Ukraine clashes erupt*. By Laura Smith-Spark, Phil Black and Matthew Chance, CNN, http://edition.cnn.com/2014/05/09/world/europe/ukraine-crisis/index.html?hpt=hp_t1 [dostęp: 22.02.2015 r.]; *Crimea referendum: Voters 'back Russia union'*, <http://www.bbc.com/news/world-europe-26606097> [dostęp: 15.03.2015 r.].

⁷⁵ *Tatarzy krymscy nie uwierzyli w rosyjskie obietnice*, <http://www.rp.pl/artykul/11,1094710-Tatarzy-krymscy-nie-uwierzyli-w-rosyjskie-obietnice.html> [dostęp: 22.02.2015 r.].

potępił rosyjską „aneksję Krymu”, uznając przeprowadzone referendum za nieważne⁷⁶. Dzień później na forum Rady Praw Człowieka ONZ (która w 2006 r. zastąpiła Komisję Praw Człowieka ONZ przejmując większość jej funkcji) 42 państwa (na 47 członków Rady) potępiły aneksję Krymu, wyrażając zaniepokojenie losem Tatarów krymskich⁷⁷. W dniu 27 marca 2014 r. Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych przyjęło niewiążącą rezolucję, w której stwierdziło, że przeprowadzone referendum jest nieważne⁷⁸.

W dniu 17 marca 2014 r. Rada Najwyższa Autonomicznej Republiki Krym podjęła uchwałę o niepodległości Krymu. Jeszcze tego samego dnia niepodległość Krymu uznała Rosja – dekretem prezydenta nr 147⁷⁹, a następnego dnia podpisana została umowa między Rosją a Republiką Krym i miastem Sewastopol o włączeniu Krymu do Rosji⁸⁰.

W dniu 21 marca 2014 r. prezydent Władimir Putin podpisał akt ratyfikacyjny Traktatu (w literaturze ten akt normatywny występuje także jako federalna ustawa nr 36) o przyjęciu Republiki Krym do Federacji Rosyjskiej⁸¹ (oddzielnie potraktowano okręg Sewastopol). W myśl art. 1 ust. 2 tejże ustawy stwierdzono, że przyjęcie do Federacji Rosyjskiej Krymu i Sewastopola następuje m.in. na podstawie „rezultatów ogólnokrymskiego referendum przeprowadzonego 16 marca 2014 r. w Autonomicznej Re-

⁷⁶ *Committee on the Honouring of Obligations and Commitments by Member States of the Council of Europe (Monitoring Committee): Recent developments in Ukraine: threats to the functioning of democratic institutions*, <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2H-Xref-ViewPDF.asp?FileID=20712&lang=en> [dostęp: 22.02.2015 r.].

⁷⁷ *Congress of the Council of Europe condemns the Russian annexation of the Crimea and Sevastopol*, <http://mfa.gov.ua/en/news-feeds/foreign-offices-news/20598-kongres-radi-jevro-pi-zasudzuje-rosijsyku-aneksiju-krimu-ta-sevastopolyu> [dostęp: 22.02.2015 r.].

⁷⁸ 42 państwa potępiły aneksję Krymu na forum Rady Praw Człowieka ONZ, <http://wiadomosci.wp.pl/kat,1356,title,42-panstwa-potepily-aneksje-Krymu-na-forum-Rady-Praw-Czlowieka-ONZ,wid,16499013,wiadomosc.html> [dostęp: 22.02.2015 r.]; *Rezolucja A/68/L.39: Territorial integrity of Ukraine*, <http://daccess-ods.un.org/TMP/9016990.06557465.html> [dostęp: 22.02.2015 r.].

⁷⁹ Za taką rezolucją głosowało 100 państw, przeciw było 11, 58 wstrzymało się od głosu, 24 nie wzięły udziału w głosowaniu. *Backing Ukraine's territorial integrity, UN Assembly declares Crimea referendum invalid*, <http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=47443> [dostęp: 22.02.2015 r.]. Przeciwno rezolucji oprócz Rosji głosowały też: Białoruś, Armenia, Boliwia, Korea Północna, Kuba, Nikaragua, Sudan, Syria i Zimbabwe.

⁸⁰ <http://graph.document.kremlin.ru/page.aspx?1;3621970> [dostęp: 8.03.2015 r.].

⁸¹ *Подписан Договор о принятии Республики Крым в Российскую Федерацию*, <http://kremlin.ru/news/20604> [dostęp: 22.02.2015 r.]; *Договор между Российской Федерацией и Республикой Крым о принятии в Российскую Федерацию Республики Крым и образовании в составе Российской Федерации новых субъектов*, <http://kremlin.ru/news/20605> [dostęp: 22.02.2015 r.].

publice Krym i miście Sewastopol” oraz deklaracji niepodległości Autonomicznej Republiki Krym i miasta Sewastopol. Tego samego dnia zmieniono Konstytucję Federacji Rosyjskiej, wymieniając w niej dwa nowe podmioty Federacji: Republikę Krym i miasto federalnego znaczenia Sewastopol⁸². Republikę Krym i Sewastopol włączono do nowo utworzonego Krymskiego Okręgu Federalnego⁸³.

Sąd Konstytucyjny Federacji Rosyjskiej w dniu 19 marca 2014 r. na wniosek prezydenta Federacji Rosyjskiej, w opartym o treść art. 125 ust. 1 Konstytucji Federacji Rosyjskiej i art. 7 pkt 4 Federalnej Ustawy Konstytucyjnej z dnia 17 grudnia 2001 r. o trybie przyjmowania do Federacji Rosyjskiej i ustanowienia w jej składzie nowego podmiotu Federacji Rosyjskiej⁸⁴ – postanowieniem nr 6-II jednoznacznie stwierdził zgodność z Konstytucją umowy między Rosyjską Federacją i Republiką Krym o przyjęciu do Rosyjskiej Federacji Republiki Krym i ustanowieniu w składzie Rosyjskiej Federacji nowych podmiotów⁸⁵. Pamiętać należy, że w myśl prawa rosyjskiego ratyfikacja umowy o przyjęciu do Federacji Rosyjskiej nowego podmiotu możliwa jest jedynie wtedy, gdy Sąd Konstytucyjny Rosji uzna, że umowa o przyjęciu do Federacji Rosyjskiej jest zgodna z jej Konstytucją. W orzeczeniu Sądu Konstytucyjnego Federacji Rosyjskiej podkreślono, że nie jest on powołany do oceny „politycznej celowości” zawarcia umowy międzynarodowej, gdyż bada jedynie zgodność z konstytucją „formę, tryb podpisania, zawarcia, przyjęcia, opublikowania czy wejścia w życie aktów organów władzy państwowej i umów międzynarodowych”. Jednocześnie stwierdzono, że prezydent Federacji Rosyjskiej miał prawo za-

⁸² *Федеральный закон «О ратификации Договора между Российской Федерацией и Республикой Крым о принятии в Российскую Федерацию Республики Крым и образовании в составе Российской Федерации новых субъектов»*, принятому Государственной Думой 20 марта 2014 года, одобренному Советом Федерации 21 марта 2014 года, <http://news.kremlin.ru/media/events/files/41d4cb13cb6fed5b3081.pdf> [dostęp: 22.02.2015 r.]; *Władimir Putin przypieczętował aneksję Krymu*, <http://wiadomosci.wp.pl/kat,1356,title,Wladimir-Putin-przypieczetowal-aneksje-Krymu,wid,16488577,wiadomosc.html> [dostęp: 22.02.2015 r.].

⁸³ *Федеральный конституционный закон «О принятии в Российскую Федерацию Республики Крым и образовании в составе Российской Федерации новых субъектов – Республики Крым и города федерального значения Севастополя»*, одобренному Государственной Думой 20 марта 2014 года, Советом Федерации 21 марта 2014 года, <http://news.kremlin.ru/media/events/files/41d4cb13aeb4745e230.pdf> [dostęp: 22.02.2015 r.].

⁸⁴ *Указ Президента Российской Федерации «Об образовании Крымского федерального округа»*, <http://news.kremlin.ru/media/events/files/41d4cb1349c4325d7681.pdf> [dostęp: 22.02.2015 r.]. Zob. także K. Eckhardt, *Status prawny Krymu w świetle orzeczeń sądów konstytucyjnych Ukrainy i Rosji*, „Przegląd Sejmowy” 2014, nr 3 (122), s. 249.

⁸⁵ <http://www.kremlin.ru/acts/20614> [dostęp: 8.03.2015 r.].

wrząc umowę z Republiką Krym, bowiem on określa podstawowe kierunki wewnętrznej i zagranicznej polityki państwa (art. 80 ust. 3 Konstytucji Federacji Rosyjskiej) i jako głowa państwa reprezentuje Federację Rosyjską w kraju i w stosunkach międzynarodowych (art. 80 ust. 4 Konstytucji Federacji Rosyjskiej), a w szczególności prowadzi rokowania i podpisuje umowy międzynarodowe Federacji Rosyjskiej (art. 86 pkt B Konstytucji Federacji Rosyjskiej). Sąd Konstytucyjny Federacji Rosyjskiej podkreślił, że art. 1 ust. 1 umowy o przyjęciu do Rosyjskiej Federacji Republiki Krym stanowi, że Republika ta zostaje przyjęta do Federacji Rosyjskiej z chwilą podpisania tej umowy, jednak zgodnie z art. 10 do momentu ratyfikacji umowę stosuje się tymczasowo. Zauważono przy tym, że możliwość tymczasowego stosowania umowy międzynarodowej przed jej wejściem w życie, pod warunkiem, że postanowiono tak w samej umowie, wynika z treści art. 25 Konwencji Weneckiej z dnia 23 maja 1963 r. o prawie traktatów.

Władze ukraińskie nie uznały zajęcia Krymu przez Rosję. Zajęcie to zostało potępione przez rezolucję Parlamentu Europejskiego w sprawie rosyjskiej inwazji na Ukrainę, w której uznano, że jest to akt agresji godny potępienia, stanowi naruszenie Karty Narodów Zjednoczonych, Aktu Końcowego OBWE z Helsinek, Statutu Rady Europy, budapesztańskiego Memorandum w sprawie gwarancji bezpieczeństwa, a także umów bilateralnych łączących Federację Rosyjską i Ukrainę⁸⁶. Oceniając działania rosyjskie na Krymie ministrowie spraw zagranicznych Unii Europejskiej oraz Prezydent i Sekretarz Stanu USA, Parlament Europejski i Zgromadzenie Parlamentarne Rady Europy działania te uznali za agresję⁸⁷. Kilka dni póź-

⁸⁶ 86 Постановление Конституционного Суда РФ от 19 марта 2014 г. № 6-П „По делу о проверке конституционности не вступившего в силу международного договора между Российской Федерацией и Республикой Крым о принятии в Российскую Федерацию Республики Крым и образовании в составе Российской Федерации новых субъектов”, <http://www.garant.ru/products/ipo/prime/doc/70515182/#ixzz3TnEr7gW2> [dostęp: 8.03.2014 r.]; także: <http://www.kremlin.ru/news/20605> [dostęp: 8.03.2015 r.].

⁸⁷ W rezolucji stwierdzono, że Parlament Europejski „potępia jako sprzeczną z prawem międzynarodowym i kodeksami postępowania oficjalną rosyjską doktrynę, zgodnie z którą Kreml rości sobie prawo do zbrojnej interwencji w suwerennych państwach sąsiednich w celu „ochrony» mieszkających tam obywateli rosyjskich. Zwraca uwagę, że taka doktryna jest równoznaczna z jednostronnym uzurpowaniem sobie pozycji najwyższego arbitra prawa międzynarodowego i była używana jako uzasadnienie dla różnych politycznych, gospodarczych i militarnych interwencji”; rezolucja Parlamentu Europejskiego nr 2014/2627(RSP), [http://www.europarl.europa.eu/oeil/popups/ficheprocedure.do?lang=en&reference=2014/2627\(RSP\)](http://www.europarl.europa.eu/oeil/popups/ficheprocedure.do?lang=en&reference=2014/2627(RSP)) [dostęp: 15.03.2015 r.].

niej, na nadzwyczajnym posiedzeniu szefów państw i rządów UE w sprawie Ukrainy działania Federacji Rosyjskiej na Krymie uznano za aneksję. Podobne stanowisko zajęła grupa G7⁸⁸. Podczas obrad Zgromadzenia Ogólnego ONZ wyraźnie stwierdzono, że referendum na Krymie było niezgodne z prawem międzynarodowym oraz zaapelowano o nieuznawanie przyłączenia Krymu do Rosji⁸⁹. W treści tej rezolucji nie użyto jednak terminów „agresja” lub „aneksja” i nie wymieniono Federacji Rosyjskiej jako sprawcy działań na Krymie⁹⁰.

Działania na Krymie miały w gruncie rzeczy charakter polityczny i nie angażowały w poważniejszy sposób sił zbrojnych obu skonfliktowanych państw, tj. Ukrainy i Rosji. W niewielkim stopniu w wypadkach tych brały udział miejscowe paramilitarne oddziały separatystyczne. Inny charakter miały wydarzenia w Donbasie, których przebiegu i charakteru nie da się w tym miejscu analizować. Pomijając stronę militarną konfliktu uznać wypada, że konflikt na Ukrainie ma także charakter wojny propagandowej,

⁸⁸ Posiedzenie Rady Unii Europejskiej, Bruksela 3 marca 2014 r., (Press release 7196/14), <http://www.google.pl/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CCQQFjAA&url=http%3A%2F%2Fgr2014.eu%2Fsites%2Fdefault%2Ffiles%2FPress%2520release%2520FAC.pdf&ei=OIkFVbmhA8niUZ7sgqgM&usq=AFQjCNFed7qZEhwD53fdiGZZ22f9b5r14Q&bvm=bv.88198703,d.d24> [dostęp: 15.03.2015 r.]; rezolucja Zgromadzenia Parlamentarnego Rady Europy z dnia 9 kwietnia 2014 r. 1988(2014). C. Mik, Opinia prawna w sprawie statusu prawnomiędzynarodowego przestrzeni powietrznej nad Półwyspem Krymskim po zajęciu Krymu przez Federację Rosyjską (ze szczególnym uwzględnieniem kompetencji ICAO), http://www.google.pl/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=5&ved=0CDcQFjAE&url=http%3A%2F%2Forka.sejm.gov.pl%2Fwydbas.nsf%2F0%2F057A81BA1DD40A44C1257D94002D791E%2F%24File%2FStrony%2520od%2520ZP_3_2014-5_Mik.pdf&ei=hokFVYmJJsasU62pg-gP&usq=AFQjCNGr0JVdCDz710KX0vS9fW-VrF_SA&bvm=bv.88198703,d.d24 [dostęp: 15.03.2015 r.]. Nadzwyczajne posiedzenie szefów państw i rządów UE w sprawie Ukrainy, Bruksela 6.03.2014 r., Konkluzje Rady Europejskiej, 21.3.2014 r., EUCO 7/1/14, REV 1; The Hague Declaration (G-7), 24.03.2014 r., G7 Leaders' Communiqué, Bruksela 4.06.2014 r.

⁸⁹ Nadzwyczajne posiedzenie szefów państw i rządów UE w sprawie Ukrainy, Bruksela 6.03.2014 r., Konkluzje Rady Europejskiej, 21.3.2014 r., EUCO 7/1/14, REV 1; The Hague Declaration (G-7), 24.03.2014 r., G7 Leaders' Communiqué, Bruksela 4.06.2014 r.

⁹⁰ Warto zauważyć, że w prawie międzynarodowym zdarzało się nieuznawanie skutków aneksji, stało się tak np. w odniesieniu do Litwy, Łotwy i Estonii, po zajęciu terytoriów tych państw przez ZSRR, w deklaracji Wellesa z 23 lipca 1940 r. Wcześniej zaś w podobny sposób zareagował 7 stycznia 1932 r. prezydent Herber Hoover w reakcji na japońską aneksję Mandżurii z września 1931 r. H.W. Briggs, *Non-Recognition in the Courts – The Ships of the Baltic Republics*, „American Journal of International Law” 1943, vol. 37, s. 585 i n.; szerzej R.A. Vitas, *The United States and Lithuania: The Stimson Doctrine of Nonrecognition*, New York 1990. Zauważyć jednak należy, że USA uznały *de iure* anchluss Austrii dokonany z pogwałceniem obowiązującego prawa.

w której prezentowane są czasami w sposób niezwykle konfrontacyjny racje Ukrainy i Rosji, przy czym nie sposób zauważyć, że zarówno w warstwie prezentacji przebiegu konfliktu, jak i płaszczyźnie jego uzasadnienia prawno-międzynarodowego strona ukraińska prezentuje się niezwykle pasywnie, wyraźnie nie radząc sobie ze zmasowaną propagandą władz Federacji Rosyjskiej. Rosji udało się przedstawić Ukraińców jako nacjonalistów, wręcz faszystów, zwolenników ideologii Adolfa Hitlera, chętnie nawiązujących do koncepcji Stepana Bandery. Przyznać należy, że ułatwili to sami Ukraińcy, a przynajmniej ci z nich, którzy właśnie Bandereę uznali za jednego z budowniczych państwa. Niewątpliwie przyczyniła się do tego postawa większości intelektualistów reprezentujących orientację proeuropejską, którzy podobnie jak władze traktowali rodzimy nacjonalizm z połączliwością⁹¹.

Odpowiednie służby rosyjskie prezentują społeczeństwom zachodnim sugestywne fotografie, dokumentujące rzekome naruszenia praw człowieka przez stronę ukraińską. Analiza kilkudziesięciu takich przekazów wskazuje, że zaprezentowano na nich zdarzenia odległe w czasie i przestrzeni od wypadków na Ukrainie.

Fot. 1

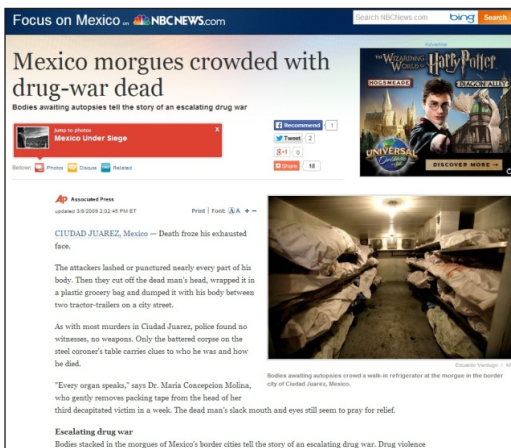
Fot. 2

⁹¹ Resolution Adopted by the General Assembly on 27 March 2014 (A/RES/68/262) – Territorial integrity of Ukraine, http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/68/262 [dostęp: 15.03.2015 r.].

Na fotografii 1 zaprezentowano kadr z filmu dokumentującego obronę twierdzy brzeskiej w okresie najazdu faszystowskiego w czasie II wojny. Fotografia 2 pokazuje, że ten kadr posłużył jako dokumentacja rzekomych zbrodni na ludności cywilnej ukraińskiej armii.

Fot. 3

Fot. 4

Fotografia 3 przedstawia rzekomo kostnicę w Słowiańsku, w której leżą trupy pomordowanych przez zwolenników Prawego Sektora (jednego z ugrupowań antyrosyjskich na Ukrainie). Ogląd fotografii 4 pokazuje, że znacznie wcześniej ten sam obraz dokumentował kostnicę w Meksyku.

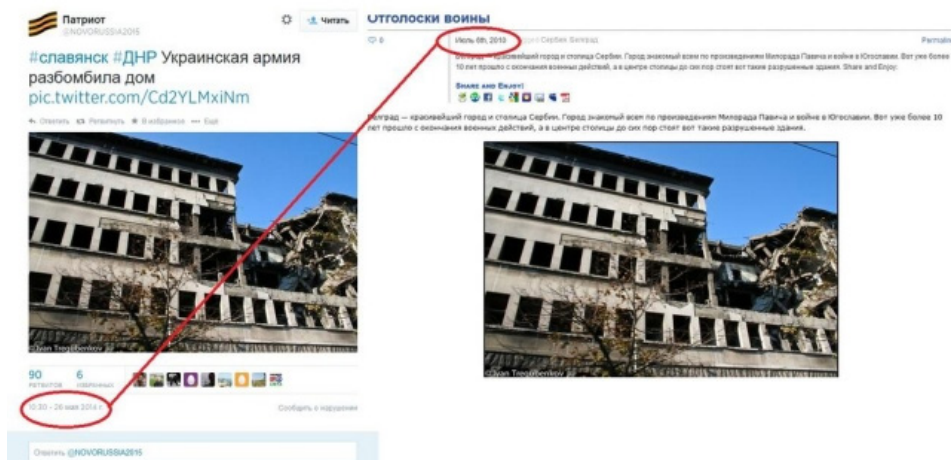

Fot. 5

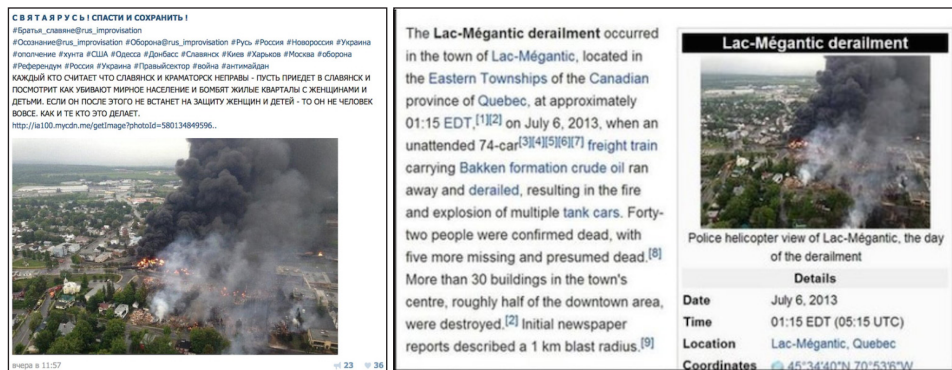
Fot. 6

Fotografia 5 prezentuje chłopca rzekomo ranionego przez Ukraińców w Sławiańsku. Wcześniej jednak obraz ten dokumentował dziecko ranione w Syrii, w Aleppo (fotografia 6).

Fot. 7

Fotografia 7 obrazuje zniszczenia jakie miały miejsce w Sławiańsku. W istocie jednak jak wynika z zestawienia dwóch obrazów są to zniszczenia Serbii, w zupełnie innym czasie.

Fot. 8

Fot. 9

Fotografia 8 ma w zamiarze propagandzistów rosyjskich dokumentować płonący Sławiańsk. Porównanie jej z fotografią 9 dowodzi, że ukazano na niej nie Sławiańsk, lecz Lac-Mégantic w Kanadzie, w prowincji Quebec.

Przykłady takie można by mnożyć. Nieprzygotowany odbiorca uznaje je za „namacalny” dowód „bestialstwa” Ukraińców, dokonujących bezrozumnego dzieła zniszczenia.

Dyplomacja ukraińska i ukraińskie środki przekazu nie radzą sobie także ze zbijaniem rosyjskich argumentów o charakterze prawno-międzynarodowym. Konflikt między Ukrainą a Rosją jest w gruncie rzeczy konfliktem między dwoma wartościami – prawem państw do zachowania swojej integralności i nienaruszalności granic oraz prawem do samostanowienia⁹². Zasada samostanowienia jest jedną z podstawowych norm prawa międzynarodowego⁹³ i ujmowana zwykle bywa jako prawo narodu do ustanowienia niepodległego, suwerennego państwa oraz swobodnego wyboru ustroju gospodarczego i społecznego, do rozwoju kulturalnego i swobodnego korzystania ze swoich bogactw naturalnych⁹⁴. W zasadzie u samego początku kształtowania się zasady samostanowienia narodów

⁹² Szerzej w tym przedmiocie T. Stryjek, *Ukraina przed końcem...*, s. 56-64.

⁹³ K. Eckhardt, *Status prawny Krymu...*, s. 247-248.

⁹⁴ Źródłem zasady samostanowienia narodów w prawie międzynarodowym jest Karta Narodów Zjednoczonych art. 1 pkt 2 i art. 55. Treść Karty Narodów Zjednoczonych poprzedziła podpisana w dniu 14 sierpnia 1942 r. Karta Atlantyczna, której sformułowania dotyczą z jednej strony samostanowienia narodów, z drugiej suwerenności państw. W jej treści stwierdzono m.in.: „1. Anglia i Stany Zjednoczone nie dążą do żadnych zdobyczy terytorialnych oraz nie zgadzają się na żadne zmiany terytorialne bez zgody zainteresowanych narodów wyrażonej w swobody sposób. 2. Wszystkie narody mają prawo wyboru formy swych rządów, a narody, które zostały pozbawione siłą swej niepodległości mają ją odzyskać”. Zob. W. Morawiecki, *Organizacje międzynarodowe*, Warszawa 1961, s. 16; A. Przyborowska-Klimczak (red.), *Prawo międzynarodowe publiczne. Wybór dokumentów*, Lublin 1996, s. 8. Przyjmuje się, że zasada samostanowienia narodów jest organicznie związana z równouprawnieniem narodów, będąc swobodnym i prawdziwym wyrazem ich woli, ma charakter antyfaszystowski, nie sprzeciwia się dobrowolnym związkom narodów, dotyczy wszystkich narodów i powinna być interpretowana w związku z innymi postanowieniami Karty Narodów Zjednoczonych. Precyzują wspomnianą zasadę m.in. postanowienia międzynarodowych paktów praw człowieka z dnia 16 grudnia 1966 r., w których stwierdzono: „wszystkie narody mają prawo do samostanowienia. Na mocy tego prawa swobodnie ustanawiają swój statut polityczny i swobodnie kontynuują swój rozwój gospodarczy, społeczny i kulturalny”. W tej kwestii zob. W. Sokolewicz, *Prawo narodów do samostanowienia*, [w:] R. Wieruszewski (red.), *Prawa człowieka. Model prawny*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1991, s. 7-36; M. Perkowski, *Samostanowienie narodów w prawie międzynarodowym*, Warszawa 2001; L. Antonowicz, *Samostanowienie narodów jako zasada prawa międzynarodowego*, „Annales UMCS” 1996, nr 43, s. 69-84; M. Missala, *Geneza i współczesne dylematy samostanowienia narodów*, [w:] K. Trzciński (red.), *Dylematy państwowości*, Warszawa 2006, s. 30-50; W. Stankiewicz, *Zaprzeczenie prawa do samostanowienia na przykładzie polityki Chińskiej Republiki Ludowej wobec Tybetu*, „Annales UMCS. Sectio K” 2004, t. XI, s. 59-73.

wskazywano w aktach normatywnych na jej antynomię z zasadą suwerenności zarówno wewnętrznej, jak i zewnętrznej⁹⁵. W okresie międzywojennym zasada stanowienia odnoszona była do mniejszości narodowych zamieszkujących terytorium jednego państwa, ale stanowiących odłam ludności państwa sąsiedniego oraz do społeczeństw i narodów żyjących w różnych państwach i zdominowanych przez obce organizmy państwowe⁹⁶. Jest jednak rzeczą charakterystyczną, że w 1948 r. część państw, zwłaszcza mocarstwa kolonialne sprzeciwiła się włączeniu prawa do samostanowienia dla wszystkich narodów do Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka. Prawo do samostanowienia pojawiło się jednak w uchwalonej w dniu 14 grudnia 1960 r. przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych Deklaracji w sprawie przyznania niepodległości krajom i narodom kolonialnym⁹⁷. Dalszym krokiem było uchwalenie Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych, w którym w treści art. 1 ust. 1 stwierdzono, że wszystkie narody mają prawo do samostanowienia. Z mocy tego prawa swobodnie określają swój status polityczny i swobodnie zapewniają rozwój gospodarczy, społeczny i kulturalny⁹⁸.

⁹⁵ Źródło prawa do samostanowienia upatruje się w Karcie Praw Virginii z 12 czerwca 1779 r. w treści art. 2, w którym stwierdzono, że „wszelka władza przysługuje ludowi”. Zob. A. Sarnecki, *Najstarsze konstytucje z końca XVIII wieku i I połowy XIX wieku*, Warszawa 1997, s. 11 oraz w Deklaracji Niepodległości Stanów Zjednoczonych z dnia 4 czerwca 1776 r., gdzie stwierdzono: „Kiedy w toku ludzkich dziejów staje się konieczne, aby jeden naród zerwał więzy polityczne łączące go z innymi i aby zajął wśród potęg świata samodzielne i równe im stanowisko, do którego upoważniają go prawa natury i boskie, należy szacunek dla opinii ludzkości wymaga, aby ogłosił przyczyny, które zmuszają go do odłączenia się”. Zob. *Deklaracja Niepodległości Stanów Zjednoczonych*, [w:] K. Motyka (oprac.), *Prawa człowieka. Wybór dokumentów*, Lublin 1999, s. 63.

⁹⁶ We francuskiej Deklaracji Praw Człowieka i Obywatela z dnia 26 sierpnia 1789 r. stwierdzono w treści art. 3: „Źródło wszelkiej suwerenności spoczywa z jej istoty w Narodzie. Żadne ciało, żadna jednostka nie może sprawować władzy, która nie pochodziłaby wyraźnie od Narodu”. *Deklaracja Praw Człowieka i Obywatela, z 26 sierpnia 1789 r.*, [w:] K. Motyka (oprac.), *Prawa człowieka...*, s. 18. Jeszcze wyraźniej sformułowano to w art. 119 Konstytucji Francuskiej z dnia 24 czerwca 1793 r., gdzie stwierdzono: „Lud francuski nie ingeruje w sprawowanie rządów przez inne narody i nie dopuszcza ingerencji obcych narodów w sprawowanie swych rządów”. A. Sarnecki, *Najstarsze konstytucje...*, s. 89.

⁹⁷ R. Andrzejczuk, *Prawa człowieka podstawą prawa narodów do samostanowienia*, Lublin 2004, s. 159.

⁹⁸ UN Declaration on the Granting of Independence to Colonial Countries and People, G.A. RES. 1514/XV/ z 14 grudnia 1960, 15 U.N. GAOR Supp. (No. 16) 66, U.N. Doc. A/4684 (1961). Przypomnieć należy także, że w 1964 r. na sesji w Meksyku stosowny komitet dokonał analizy zasad przyjaznych stosunków i współpracy między państwami, ustalając rozumienie zasady suwerenności i samostanowienia narodów. Przyjęto wówczas m.in., że każde państwo korzysta z praw wynikających z pełnej suwerenności, że całość terytorialna

Samostanowienie nie jest jednoznaczne z prawem secesji⁹⁹. W literaturze podnosi się, że do samostanowienia dążyć mogą jedynie „ludy”, czyli zbiorowości posiadające świadomość etniczną (narodową) wyrażającą się w poczuciu odrębności od innych i przekonaniu o przynależności do zbiorowości podobnych jednostek¹⁰⁰. Prawo do samostanowienia może być urzeczywistnione poprzez uzyskanie autonomii, utworzenie własnego państwa lub oderwanie się od państwa, w skład którego dany naród dotychczas wchodził i przyłączenie się do innego państwa. Cel ten może być osiągnięty w wyniku plebiscytu, wyborów powszechnych lub walki narodowo-wyzwoleńczej¹⁰¹.

Zauważa się jednak, że zbyt szerokie rozumienie prawa do samostanowienia i dowolna jego interpretacja może zostać wykorzystana w interesie zewnętrznym i doprowadzić do całkowitego zatomizowania państw o złożonej strukturze narodowościowej, dlatego też w Deklaracji Zasad Prawa Międzynarodowego z dnia 24 października 1970 r. stwierdzono, że nie powinna być ona, podobnie jak inne zasady ujęte w tym dokumencie, interpretowana „jako upoważniająca lub zachęcająca do jakiejkolwiek działalności, która by rozbijała lub naruszała w całości lub w części integralność terytorialną lub jedność polityczną suwerennych i niepodległych państw postępujących zgodnie z zasadą równouprawnienia i samostanowienia ludów” (zasada piąta)¹⁰².

i niepodległość polityczna państw są nietykalne oraz że każde państwo jest zobowiązane wykonywać w pełni i w dobrej wierze swoje zobowiązania międzynarodowe oraz żyć z innymi państwami w pokoju. Zob. R. Bierzanek, *Zasady prawne pokojowego współistnienia i ich kodyfikacja*, Warszawa 1968, s. 129.

⁹⁹ Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych z 19 grudnia 1996 r., Dz. U. z 1997 r. Nr 38, poz. 167. Podczas prac nad Międzynarodowym Paktem Praw Obywatelskich i Politycznych rząd Republiki Indii zgłosił zastrzeżenia do jego treści, stwierdzając, że prawo do samostanowienia może stosować się tylko do narodów pod obcą dominacją, natomiast nie do suwerennych, niepodległych państw lub do części ludzi lub narodu, których istotą jest narodowa integralność. Zob. H. Hannum, *Rethinking self-determination*, „Vancouver Journal of International Law” 1993, nr 34.

¹⁰⁰ B. Janusz-Pawletta, *Separatystyczne dążenia Naddniestrza, Abchazji i Osetii Południowej a prawo międzynarodowe*, „Bezpieczeństwo Narodowe” 2006, nr 2, s. 97.

¹⁰¹ J. Fisch, *Das Selbstbestimmungsrecht der Völker. Die Domestizierung einer Illusion*, München 2010; D. Blumenwitz, B. Meissner (red.), *Das Selbstbestimmungsrecht der Völker und die deutsche Frage*, [w:] *Staats- und völkerrechtliche Abhandlungen der Studiengruppe für Politik und Völkerrecht*, Band 2, Kulturstiftung der deutschen Vertriebenen, Wissenschaft und Politik, Köln 1984.

¹⁰² W. Malendowski, [w:] C. Mojsiewicz, *Leksykon współczesnych międzynarodowych stosunków politycznych*, Wrocław 1997, s. 290.

Samostanowienia można – jak podkreśla się w literaturze – domagać się jedynie wówczas, gdy państwo sprawujące władzę nad ludem domagającym się secesji dopuszcza się wobec jego członków naruszeń praw człowieka, które mają charakter znaczny, trwałe, dotyczą prawa używania języka, kultury, praw politycznych bądź odmowy przestrzegania praw człowieka¹⁰³. Prawo do secesji w ramach samostanowienia możliwe jest, gdy nie ma innego efektywnego sposobu rozwiązania konfliktu zgodnie z prawem wewnętrznym lub międzynarodowym.

Reasumując nie można postawić znaku równości pomiędzy zasadą samostanowienia a prawem do secesji¹⁰⁴. Przy okazji warto podkreślić, że niełatwe jest określenie w świetle obowiązującego prawa międzynarodowego podmiotu lub podmiotów uprawnionych do samostanowienia¹⁰⁵. Źródła prawa międzynarodowego regulujące zagadnienie samostanowie-

¹⁰³ Deklaracja Zasad Prawa Międzynarodowego dotyczących przyjaznych stosunków i współdziałania państw zgodnie z Kartą Narodów Zjednoczonych Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego 2625(25) z 24 października 1970 r., www.grocius.edu.pl/Documents/dekl2625.html [dostęp: 8.03.2015 r.]. W literaturze podkreśla się, że w obliczu konfliktu wewnątrz jakiegoś państwa, państwa trzecie powinny pozostać neutralne, powstrzymać się od użycia siły w celu pomocy separatystom, skupiając się na udzielaniu pomocy ekonomicznej i politycznej. Zob. M. Perkowski, *Samostanowienie narodów w prawie międzynarodowym*, Warszawa 2001; S. Bieleń, *Polityka w stosunkach międzynarodowych*, Warszawa 2010, s. 139; R. Czachor, *Abchazja, Osetia Południowa, Górski Karabach. Geneza i funkcjonowanie systemów politycznych*, Biblioteka Instytutu Polsko-Rosyjskiego, nr 3, Wrocław 2014, s. 22. Także w rezolucji Zgromadzenia Ogólnego ONZ z dnia 6 grudnia 1961 r. stwierdzono, że wszystkie próby zmierzające do częściowego lub całkowitego rozbicia jedności narodowej i integralności terytorialnej państwa utworzonego zgodnie z prawem do samostanowienia jego narodu nie dają się pogodzić z celami i zasadami Karty Narodów Zjednoczonych. Zob. także W. Czapliński, *Aktualne problemy prawa do samostanowienia*, „Toruński Rocznik Praw Człowieka” 1996, nr 3, s. 87-96; A.D. Rotweld, *Podmioty prawa narodów do samostanowienia*, „Biuletyn Naukowy Zakładu Stosunków Międzynarodowych” 1972, nr 6, s. 5-41; J. Tyranowski, *Integralność terytorialna, nienaruszalność granic i samostanowienia w prawie międzynarodowym*, Warszawa 1990; W. Stankiewicz, *Zasada integralności terytorialnej wobec prawa narodów do samostanowienia w kontekście stosunków rosyjsko-czeczeńskich*, „Athenaeum” 2002, t. 9, s. 9-28.

¹⁰⁴ B. Janusz-Pawletta, *Separatystyczne dążenia Naddniestrza...*, s. 98.

¹⁰⁵ S. Bieleń, *Przewartościowania prawa narodów do samostanowienia*, „Stosunki Międzynarodowe” 1998, nr 19, s. 9-28; W. Stankiewicz, *Problemy samostanowienia i suwerenności Somalilandu*, „Stosunki Międzynarodowe” 2005, nr 3-4, s. 204-224; R. Kownacki, *Prawo Kosowa do samostanowienia. W oczekiwaniu na opinię doradcą MTS*, „Polski Przegląd Dyplomatyczny” 2010, nr 1, s. 91-115; M. Perkowski, *Zasada samostanowienia narodów na tle orzecznictwa MTS w sprawie Timoru Wschodniego*, „Państwo i Prawo” 1999, z. 6, s. 76-83.

nia posługują się przede wszystkim terminem „lud” (*people*), interpretowanym zamiennie jako „lud” bądź „naród”¹⁰⁶.

W literaturze przeczy się temu, że z prawa do samostanowienia wynika prawo do secesji, co nie znaczy, iż jest ono zakazane¹⁰⁷. Stwierdza się, że secesja nie jest prawem, lecz możliwą do zastosowania formą realizacji prawa narodu do określenia swego statusu politycznego. Gdy zakończy się ono sukcesem, staje się faktem, z którym prawo międzynarodowe łą-

¹⁰⁶ W literaturze wskazuje się, że idea „samostanowienia” powstała w okresie walki o wolność 13 amerykańskich kolonii przeciwko Wielkiej Brytanii (1787 r.). Niektórzy łączą powstanie tej idei z Rewolucją Francuską 1789 r. Hasło stanowienia narodów doszło do głosu podczas wojen bałkańskich (1912-1913), kiedy to obalona została władza Turcji nad podbitymi przez nią ludami Półwyspu Bałkańskiego. Koncepcję samostanowienia negowały wówczas Austro-Węgry, carska Rosja i Niemcy. Zob. H. Batowski, *Państwa bałkańskie 1800-1923: zarys historii dyplomatycznej i rozwoju terytorialnego*, Kraków 1938, s. 189 i n.; tenże, *Między dwiema wojnami 1919-1939*, Kraków 2002, s. 8. Rozkwit jej następuje po I wojnie światowej i łączony jest z aspiracjami narodów egzystujących w granicach europejskich mocarstw. Wskazuje się, że prezydent USA, W. Willson, był politykiem, który zmierzał ku temu, aby nowy ład międzynarodowy oprzeć na prawie narodów do samostanowienia. Zob. A. Cobban, *The Nation-State and Nationals self determination*, London 1969; D.H. Miller, *The drafting of the covenant*, New York 1928, t. 2, s. 12-13; S. Wambaugh, *Plebiscites since the World War*, Washington 1933, t. 1, s. 42; M.N. Shaw, *Prawo międzynarodowe*, Warszawa 2000, s. 153. Zob. także M. Muszyński, *Państwo w prawie międzynarodowym. Istota, rodzaje i atrybuty*, Bielsko-Biała [b.r.w. 2010]; V.S. Mamatey, *The United States and East Central Europe 1914-1918*, Princeton 1957; P. Zaremba, *Historia Stanów Zjednoczonych*, Warszawa 1992, s. 462 i n.; J.S. Hájek, *Wilsonovská legenda v dějinách ČSR*, Praga 1953. Idea samostanowienia nie znalazła jednak ucieleśnienia w pakcie Ligi Narodów. Postrzegano ją jedynie jako ideę polityczną. Świadectwem tego jest fakt, że Komisja Prawników powołana przez Ligę Narodów rozstrzygając o statusie przynależności Wysp Amancich w swej opinii wyraźnie stwierdziła, że prawo do samostanowienia nie ma charakteru normatywnego; zob. D. Bach-Gołęcka, *Demokracja w prawie międzynarodowym*, Warszawa 2007, s. 80. Zob. także w kwestii idei samostanowienia: S. Oeter, *Self-determination*, [w:] B. Simma (red.), *The Charter of the United Nations: a commentary*, Oxford 2012, v. 1, s. 313 i n.; G. Zyberi, *Self-determination through the lens of the International Court of Justice*, „Netherlands International Law Review” 2009, v. LVI, s. 429-453; J.R. Crawford, *The creation of States in international law*, Oxford 2006; M.G. Kohen, *Secession: international law perspectives*, Cambridge 2006; K. Knop, *Diversity and self-determination in international law*, Cambridge 2002; A. Cassese, *Self-determination of peoples: a legal reappraisal*, Oxford 1995.

¹⁰⁷ Zob. C. Mik, *Zbiorowe prawa człowieka. Analiza krytyczna koncepcji*, Toruń 1992, s. 113-114, 126; W. Sokolewicz, *Prawo narodów do samostanowienia...*, s. 14. W doktrynie podnosi się, że pojęcia „naród”, „lud”, nie są wyjaśnione w Deklaracji Zasad Prawa Międzynarodowego z 1960 r. Wskazuje się jednak, że odnosi się ono nie tylko do narodów uciskanych w państwach kolonialnych, ale także do narodów, które są dyskryminowane w ramach innych państw, nie mogą uczestniczyć w sprawowaniu władzy, a prawa człowieka w stosunku do przedstawicieli tych narodów są łamane. A. Verdross, B. Simma, *Universelles Völkerrecht*, Berlin 1976, s. 255. Zob. W. Czapliński, A. Wyrozumska, *Prawo międzynarodowe publiczne. Zagadnienia podstawowe*, Warszawa 2004, s. 119, 141-142.

czy skutki prawne. Połączenie z niepodległym państwem, jeśli odbywa się za aprobatą ludności tworzącej lud, jest – jak zauważa się w doktrynie przywołując jako przykład zjednoczenie NRD z RFN w jednolite Niemcy – zgodne z zasadą stanowienia narodów.

Realizacja zasady samostanowienia narodów, mimo spełnienia wymogów formalnych, niejednokrotnie napotyka przeszkody natury politycznej. Zasadę samostanowienia w znacznym stopniu determinują interesy polityczne¹⁰⁸ zwłaszcza wielkich mocarstw, a także względy ekonomiczne. Zasada samostanowienia przenosi się ostatnio na wewnętrzne aspekty funkcjonowania państw, zwłaszcza nowo powstałych, co przyjmowane jest z pewną rezerwą jako ingerencja w sprawy wewnętrzne państw. Wskazuje się, że ta zasada nie jest obecnie postrzegana wyłącznie w aspekcie niepodległości, ale sprowadza się do szczegółowych reguł, wśród których wymienia się „nieingerencję w sprawy wewnętrzne państwa, reżim demokratyczny, w którym społeczeństwo samodzielnie decyduje o swych politycznych instytucjach, ochronę praw grup mniejszościowych, udzielenie im gwarancji wpływu na sprawy publiczne, kontrolę nad zasobami naturalnymi i ich wykorzystaniem”¹⁰⁹. Zauważa się, że powszechnie uznawane prawo do samostanowienia ma jednak charakter *lex imperfecta*, gdyż w systemie ONZ nie ma procedury pozwalającej na realizację tego prawa¹¹⁰.

Istotną sprawą jest relacja pomiędzy prawem do samostanowienia a zasadą integralności terytorialnej¹¹¹. Po 1945 r. wskazuje się na pierwszeństwo zasady integralności terytorialnej, co prowadzi do wniosku, że samostanowienie musi mieć podstawę w zgodnej woli narodów (np. w sy-

¹⁰⁸ P. Łaski, *Secesja części terytorium państwa w świetle prawa międzynarodowego*, Lublin 1990; M. Perkowski, *Zasada samostanowienia...*, s. 86; A. Verdross i B. Simma wskazują, że nie można sprowadzać samostanowienia do prawa do secesji. Przy samostanowieniu chodzi bowiem o całe narody, a mniejsze grupy narodowe zamieszkałe w innym państwie mają jedynie prawo do autonomii (A. Verdross, B. Simma, *Universelles Völkerrecht...*, s. 255); M. Muszyński, *Państwo w prawie...*, s. 124.

¹⁰⁹ Podkreśla się, że przykładem wskazującym na uzależnienie tej zasady od polityki jest uznanie Kosowa, a nieuznanie Tajwanu. M. Muszyński, *Państwo w prawie...*, s. 125.

¹¹⁰ M. Muszyński, *Państwo w prawie...*, s. 125; A. Michalska, *Komitet Praw Człowieka. Kompetencje, funkcje, orzecznictwo*, Warszawa 1994, s. 78.

¹¹¹ A. Verdross, B. Simma, *Universelles Völkerrecht...*, s. 255, M. Muszyński, *Państwo w prawie...*, s. 126.

tuacji rozpadu ZSRR czy podziału Czechosłowacji na Czechy i Słowację) bądź też winno znaleźć uznanie państw (przypadek Kosowa w 2008 r.)¹¹².

W doktrynie podkreśla się, że zasada samostanowienia wpisuje się w koncepcję terytorialnej integralności, aczkolwiek może być przydatna przy rozstrzyganiu sporów dotyczących przebiegu granic na podstawie woli ludności zamieszkującej przygraniczne tereny, „jednak nie można uzasadniać nią większych roszczeń terytorialnych kwestionujących zaakceptowane przez międzynarodową społeczność granice suwerennych państw”¹¹³. Wskazuje się jednak, że roszczenia oparte o przesłanki historyczne ubrane w kostium zasady samostanowienia mają przede wszystkim charakter polityczny i niewielkie znaczenie prawne¹¹⁴. Ocena legalności secesji winna następować przez pryzmat aspektu wewnętrznego samostanowienia. Konieczne jest przy tym rozważenie, czy dokonujący secesji jest ludem bądź narodem powiązany z określonym terytorium. Po wtóre, czy państwo, z którego dokonywana jest secesja narusza podstawowe prawa obywateli, dopuszcza się zbrodni przeciwko ludzkości i czy naruszenia te mają charakter poważny. Wreszcie po trzecie, czy nie istnieje inna możliwość samostanowienia w aspekcie wewnętrznym¹¹⁵. Podkreśla się w literaturze, że decyzje o secesji powinny poprzedzać demokratyczne procedury¹¹⁶. Wskazuje się, że nie jest możliwe uwzględnienie prawa do

¹¹² Dyskusje dotyczące zasady samostanowienia opierają się w dużej mierze na opiniach doradczych wydanych przez Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości w sprawie Namibii, zob. Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości ICJ Reports 1971, s. 16; International Law Reports (w tym Annual Digest oraz Reports of Public International Law Cases) 49, s. 3 oraz Sahary Zachodniej, zob. Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości ICJ Reports 1975, s. 12; International Law Reports (w tym Annual Digest oraz Reports of Public International Law Cases) 59, s. 30; M.N. Shaw, *The Western Sahara Case*, „The British Yearbook of International Law” 1978, nr 49, s. 119.

¹¹³ J. Kranz stwierdza, że „zasadę samostanowienia ludów należy postrzegać jako (niezbyt precyzyjną) normę prawa międzynarodowego, lecz również jako instrument wolności, sprawiedliwości i stabilności”. Wskazuje, że pojęcie to uległo ewolucji i ograniczeniom, podkreślając, iż jednostronna secesja wbrew woli państwa macierzystego „stanowi obecnie radykalną i wyjątkową formę realizacji samostanowienia” (J. Kranz, *Kilka uwag na tle aneksji Krymu przez Rosję*, „Państwo i Prawo” 2014, z. 8, s. 27).

¹¹⁴ M.N. Shaw, *Prawo międzynarodowe...*, s. 272.

¹¹⁵ M.N. Shaw, *Title to territory in Africa: international legal issues*, Oxford 1986, s. 193 i n.; R.Y. Jennings, *The acquisition of territory in international law*, Manchester 1963, s. 76-78; L. Hill, *Claims to territory in international law and relations*, Oxford 1945, s. 81-91.

¹¹⁶ J. Kranz, *Kilka uwag...*, s. 26. Zob. także Ch.J. Borgen, *Kosovo's Declaration of Independence: self-determination, secession and recognition in the law and practice of secession*, „American Society of International Law Insight” 2008, February 29; J. Dugard, D. Raič, *The role of recognition in the law and practice of secession*, [w:] M.G. Kohen (red.), *Secession: interna-*

samostanowienia tylko w oparciu o Deklarację Zasad Prawa Międzynarodowego z 1970 r. i Deklarację Wiedeńską z 1993 r.¹¹⁷, natomiast możliwe jest roszczenie o używanie języka i branie udziału w działaniach zmierzających do utwierdzenia kultury. W razie represyjnej dyktatury żądanie secesji może być uważane za legitymowane¹¹⁸.

Zgodzić się należy ze stanowiskiem, że wszystkie ludy mają prawo do swobodnego określenia swojego statusu politycznego, gospodarczego, społecznego i kulturalnego oraz do własnego miejsca w społeczności międzynarodowej. Niepodważalna wydaje się także konstatacja, iż pełna realizacja prawa narodów do samostanowienia napotyka w skali światowej poważne trudności, przy czym „utożsamianie praw narodów z kolektywnymi prawami człowieka jest niewłaściwe”¹¹⁹.

Zajmując Krym Rosja odwołała się do zasady samostanowienia ludów¹²⁰. Wypada jednak zaakcentować, że Krym przed secesją, lub może lepiej zajęciem przez Rosję, stanowił Autonomiczną Republikę w ramach Ukrainy. Zamieszkujący na obszarze Krymu Rosjanie, stanowiący większość, a nie mniejszość na tym obszarze, mogli swobodnie używać swojego języka, pielęgnować kulturę, uczestniczyć w życiu politycznym tego

tional law perspectives, Cambridge 2006, s. 94-137; S. Oeter, *Self-determination...*, pkt 23-26; D. Thürer, Th. Burri, *Self-determination...*, pkt 18-21.

¹¹⁷ European Commission for Democracy through Law (Venice Commission). *Opinion on „whether the decision taken by the Supreme Council of the Autonomous Republic of Crimea in Ukraine to organize a referendum on becoming a constituent territory of the Russian Federation or restoring Crimea’s 1992 Constitution is compatible with constitutional principles”* adopted at its 98th Plenary Session (Venice, 21-22 March 2014); European Commission for Democracy Through Law, *Self-determination and secession in constitutional law*, Report adopted by the Commission at its 41st meeting (Venice, 10-11 December 1999); A. Peters, *Grenzwertig*, „Frankfurter Allgemeine Zeitung” z 15.05.2014 r., s. 7, cyt. za: J. Kranz, *Kilka uwag...*, s. 26-27.

¹¹⁸ F.L. Kirgis, *The degrees of self-determination in the United Nations Era*, „American Journal of International Law” 1994, nr 88, s. 304.

¹¹⁹ Zdaniem R. Andrzejczuka (*Prawa człowieka...*, s. 237) „prawo narodów do samostanowienia postrzegane jest poprzez stopień destabilizacji wywołanej realizacją tego prawa oraz stopień, w jakim rząd reprezentuje własnych obywateli”. Autor ten wskazuje, z powołaniem się na dokumenty międzynarodowe, że realizując wewnętrzny aspekt samostanowienia i zasadę równości praw rząd powinien reprezentować ogół ludności, bez względu na rasę, kolor skóry, pochodzenie narodowe lub etniczne. Zob. General Recommendation XXI self-determination Committee on the Elimination of Racial Discrimination, U.N. Doc. CERD/48/Misc. 7/Rev. 3 (1996), § 4.

¹²⁰ R. Andrzejczuk, *Prawa człowieka...*, s. 272.

obszaru¹²¹. W tej sytuacji w aspekcie wewnętrznym nie istniały warunki do żądania samostanowienia, nie wchodziła także konieczność realizacji samostanowienia w aspekcie zewnętrznym. Warto zauważyć, że w 2009 r. w trakcie postępowania przed Międzynarodowym Trybunałem Sprawiedliwości Federacja Rosyjska podnosiła, że zasada samostanowienia może być realizowana w ramach istniejącego państwa, a jedynie w ekstremalnej sytuacji może wchodzić w grę prawo do jednostronnej secesji w sytuacji, gdy zbrojne działania ze strony państwa macierzystego zagrażają istnieniu społeczności, która gotowa jest dokonać secesji. Winny być jednak wcześniej wykorzystane wszelkie dostępne środki zmierzające do rozwiązania konfliktu pomiędzy państwem macierzystym a społecznością gotową do dokonania secesji. Podkreślano przy tym, że prawo międzynarodowe zezwala na secesję w ramach wykonywania prawa do samostanowienia tylko w skrajnych sytuacjach, kiedy grupa ludzi poddawana jest dotkliwym formom represji zagrażającym istnieniu tej grupy¹²².

Bliższy współczesności wydaje się przypadek secesji Kosowa w 2008 r., która zyskała międzynarodowe uznanie, a w myśl rezolucji Rady Bezpieczeństwa ONZ nr 1244 z 1999 r. sytuacja tego obszaru stanowiła „zagrożenie międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa”. Rada Bezpieczeństwa wyłączyła wówczas na obszarze Kosowa władzę Serbii, ustanawiając międzynarodowy zarząd wojskowy i cywilny. Secesja Kosowa poprzedzona była długotrwałymi negocjacjami międzynarodowymi zakończonymi niepowodzeniem¹²³. Wydana przez Międzynarodowy Trybunał

¹²¹ *Address by President of the Russian Federation*, March 18, 2004, <http://eng.kremlin.ru/news/6889> [dostęp: 15.03.2015 r.]; *Speech by the Russian Foreign Minister, Sergey Lavrov, and his answers to questions from deputies during the plenary session of the State Duma of the Russian Federation*, Moscow, 20 March 2014, http://www.mid.ru/brp_4.nsf/0/94D6676508B-C6C4844257CA2005B0613 [dostęp: 15.03.2015 r.].

¹²² A. Szpak, *Sukcesja państwa w świetle prawa międzynarodowego na przykładzie Kosowa i Krymu*, „Państwo i Prawo” 2014, z. 12, s. 46-47.

¹²³ Zob. oświadczenie Rosji złożone w postępowaniu przed MTS z 16.4.2009, <http://www.icj-cij.org/docket/files/141/15628.pdf>, pkt 88, s. 31-32 [dostęp: 15.03.2015 r.]. W kwestii prawa do secesji wypowiadał się w ostatnich latach Sąd Najwyższy Kanady, rozważając czy prawo międzynarodowe daje Zgromadzeniu Narodowemu, legislaturze bądź rządowi Quebecu prawo do jednostronnego ogłoszenia secesji od Kanady. Stwierdził on, że prawo międzynarodowe nie przyznaje poszczególnym częściom państwa prawa do jednostronnej secesji, ale jednocześnie nie zawiera wyraźnego zakazu takiego działania. Doszedł do przekonania, że gdyby prawo do samostanowienia można było odnosić do całej ludności państwa, to pokrywałoby się ono z prawem do zachowania integralności terytorialnej, pozostając w ten sposób w sprzeczności z celem zasady samostanowienia. W konkluzji doszedł do przekonania, że jednostronna secesja będzie zgodna z prawem międzynaro-

Sprawiedliwości w 2003 r. opinia doradcza odpowiadała na pytanie, czy Deklaracja Niepodległości Kosowa jest zgodna z prawem międzynarodowym¹²⁴. Trybunał stwierdził brak sprzeczności Deklaracji Niepodległości z prawem międzynarodowym, w tym z rezolucją 1244 Rady Bezpieczeństwa. Zauważył, że taka Deklaracja mogłaby stanowić naruszenie prawa międzynarodowego, gdyby była powiązana z nielegalnym użyciem siły bądź innymi rażącymi naruszeniami prawa międzynarodowego, w szczególności norm *ius cogens*. W literaturze podkreślano także, że proces dochodzenia Kosowa do niepodległości odbywał się pod kontrolą ONZ¹²⁵. Przy okazji Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości zwrócił uwagę na nielegalność niektórych jednostronnych deklaracji niepodległości¹²⁶. Rosja odwołując się do kazusu Kosowa przechodzi do porządku dziennego nad tym, że w postępowaniu przed Międzynarodowym Trybunałem Sprawiedliwości kwestionowała prawo Kosowa do secesji, a po dzień dzisiejszy nie uznaje Kosowa za państwo. Warto przy tej okazji zauważyć, że w Kosowie ponad 90% ludności to Albańczycy, natomiast mniejszością narodową są Serbowie i tzw. Gorani (czyli Serbowie wyznający Islam), Bośniacy i Turcy.

Zauważyć należy, że secesja Krymu, a potem przyłączenie tego obszaru do Rosji było skutkiem użycia siły przez Federację Rosyjską, przy wsparciu ogłoszonego referendum przez wojska rosyjskie. Niewątpliwie znacząca część ludności rosyjskiej Krymu – co potwierdzają przeprowadzone przed referendum niezależne badania opinii publicznej – stała na stanowisku, że wygodniejsze dla nich będzie życie w ramach Federacji

dowym, jeżeli zgodę na nią wyrazi istniejące państwo, przy czym zgoda taka nie jest wymagana w przypadku dekolonizacji, okupacji, obcego panowania i wyzysku. [1998] 2 SCR 217 (Official Citation), [1998] 161 DLR (4th) 385 (Other Reference), [1998] 55 CRR (2d) 1 (Other Reference), ILDC 184 (CA 1998) (OUP Reference), zob. <http://opil.ouplaw.com/view/10/1093/law:ildc/184ca98.case.1/law-ildc184ca98?rskey=3vj7g0&result=5&prd=ORIL> [dostęp: 15.03.2015 r.].

¹²⁴ *Interim Agreement for Peace and Self-Government in Kosovo* (Rambouillet Accord), February 23, 1999: Letter dated 26 March 2007 from the Secretary – General addressed to the President of the Security Council – Addendum. *Comprehensive Proposal for the Kosovo Status Settlement* (S/2007/168/Add.1).

¹²⁵ International Court of Justice, *Accordance with International Law of the Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo*, Advisory Opinion of 22 July 2010 (ICJ Reports 2010).

¹²⁶ E. Dynia, *Uznanie Kosowa w świetle prawa międzynarodowego*, [w:] E. Dynia (red.), *Prawo międzynarodowe i wspólnotowe wobec wyzwań współczesnego świata*, Rzeszów 2009, s. 31; R. Kwiecień, *Prawno-międzynarodowe konsekwencje jednostronnej niepodległości Kosowa*, [w:] E. Dynia (red.), *Prawo międzynarodowe...*, s. 111 i n.; A. Szpak, *Secesja państwa...*, s. 49.

Rosyjskiej. Nastroje te stymulowane były z jednej strony zmasowaną propagandą rosyjską, z drugiej zaś niezbyt fortunnym pomysłem władz ukraińskich w kwestii cofnięcia przywilejów językowych dla mniejszości rosyjskojęzycznej. W istocie rzeczy udział w wypadkach na Krymie rosyjskich oddziałów specjalnych bez dystynkcji oraz kontyngentu rosyjskiego stacjonującego w niektórych miastach krymskich stanowił pogwałcenie prawa międzynarodowego. Z punktu widzenia prawa międzynarodowego była to bezprawna agresja i aneksja obszaru Krymu przez Federację Rosyjską. Warto przy tym zauważyć, że Prezydent Federacji Rosyjskiej wyraził pogląd, iż zmiana rządu na Ukrainie, odsunięcie od władzy W. Janukowycza miało charakter nielegalny. W następstwie powstało na obszarze Ukrainy nowe państwo, z którym Rosja nie jest związana żadnymi umowami¹²⁷.

Okoliczności podnoszone przez Rosję, a mianowicie to, że jej działania na Krymie wywołane były koniecznością ochrony jej obywateli na Ukrainie¹²⁸ i wynikały z potrzeby samoobrony są gołosłowne i nie znajdują najmniejszego uzasadnienia w wypadkach poprzedzających zajęcie Krymu przez Federację Rosyjską. Argumenty historyczne odnoszące się do rzekomych związków Krymu z Rosją są nadal wątpliwe. Rosja wcieliła Krym do swojego Imperium w 1783 r., aczkolwiek wcześniej, bo co najmniej od 1736 r., podejmowała próby podporządkowania sobie tego terytorium. Rzekoma odwieczna przynależność Krymu do Rosji jest mitem. Mitem jest także twierdzenie, że mieszkańcami tego obszaru byli od wieków Rosjanie (ewentualnie Rusowie). Jak wykazano wyżej, obszar Krymu był tygłem, w którym żyli przedstawiciele wielu narodów i religii, różniący się kulturowo i językowo. Przyznać należy, że był to także obszar poddany dość długotrwałej i brutalnej w swoich skutkach akcji zmierzającej do wyrzucenia z jego granic większości rodzimych mieszkańców, w tym

¹²⁷ Dotyczyło to Republiki Północnego Cypru, Rodezji Południowej, Afryki Południowej w ramach Namibii, podkreślając, że przesłanką do uznania nielegalności secesji w odniesieniu do tych obszarów było przede wszystkim to, iż miały charakter jednostronnych deklaracji, a także fakt, że łączyły się z nielegalnym użyciem siły bądź znajdowały swoje uzasadnienie w doktrynie apartheidu. Zob. J.R. Crawford, *The creation of states in international law*, Oxford 1979, s. 267 i n.

¹²⁸ Vladimir Putin answered journalists' questions on the situation in Ukraine, <http://eng.kremlin.ru/news/6763> [dostęp: 15.03.2015 r.]. Na treść tej wypowiedzi zwrócił uwagę J. Kranz (*Kilka uwag...*, s. 32) podkreślając, że Rosja z powołaniem się na art. 61 i 62 Konwencji o Prawie Traktatów wypowiedziała cztery umowy dotyczące Floty Czarnomorskiej, <http://kremlin.ru/acts/20673> [dostęp: 15.03.2015 r.].

w szczególności Tatarów. Oczywiście przypadek każdej granicy może być kontestowany zarówno poprzez odwołanie się do argumentów historycznych, jak i narodowych¹²⁹.

Nie ulega wątpliwości, że podstawą uzyskania zwierzchnictwa terytorialnego nad jakimś obszarem może być jedynie przeprowadzona zgodnie z prawem międzynarodowym zmiana podmiotu uprawnionego z tytułu zwierzchnictwa terytorialnego. Zmiana granic może nastąpić *in iure cessio* w formule wskazanej Aktem Kończącym KBWE.

Ocena prawno-międzynarodowa działań Rosji wydaje się być jednoznaczna. Swoimi działaniami władze Federacji Rosyjskiej naruszyły normy prawa międzynarodowego, zobowiązania potwierdzone w umowach o charakterze uniwersalnym, wielostronnych umowach, w których jest jedną ze stron oraz uzgodnieniach międzynarodowych¹³⁰. Z punktu widzenia politycznego okazuje się jednak, że Federacja Rosyjska używając argumentów gospodarczych, akcentując swoją determinację militarną, może lekceważyć – i w praktyce lekceważy – stanowisko społeczności międzynarodowej. Państwa Unii Europejskiej, ale przecież nie tylko one, podobnie jak rozliczne organizacje międzynarodowe, ograniczają się do werbalnego potępienia, a skuteczność sankcji gospodarczych wobec Rosji, zastosowanych przez państwa zachodnie, wydaje się co najmniej dyskusyjna. W gruncie rzeczy syte społeczeństwa Zachodniej Europy wydają się być przekonane, że konflikt pomiędzy Ukrainą a Rosją ich nie dotyczy. Zmasowana propaganda rosyjska wyraźnie trafia do umysłów społeczności państw zachodnich, które, jak się wydaje, są zmęczone przedłużającą się konfrontacją między tymi państwami, nie zauważają aspiracji narodu ukraińskiego i gotowe są przyjąć, że Rosja ma rzeczywiste prawo decydować o sytuacji politycznej w obszarze państw byłego ZSRR, w każdym razie tych, które nie są członkami NATO ani Unii Europejskiej, a weszły niegdyś w skład Wspólnoty Niepodległych Państw. Wydaje się, że atrakcyjność Rosji jako sprzedawcy ropy naftowej i gazu ziemnego, kupca nowych technologii, w tym także uzbrojenia, towarów przemysłowych, jest tak istotna, że państwa i społeczeństwa Europy Zachodniej gotowe są złożyć na ich ołtarzu szczytne idee wyrażane w rozlicznych aktach prawa międzynarodowego. Postawa taka musi budzić obawy zarówno na Li-

¹²⁹ Zob. J. Kranz, *Kilka uwag...*, s. 33.

¹³⁰ Zob. w tym przedmiocie J. Menkes, *Ex iniuria(?) ius non oritur (?)* (*Ex factis ius oritur*), [w:] K. Karski (red.), *Kierunki rozwoju współczesnego prawa międzynarodowego*, Warszawa 2015, s. 12-37.

twie, Łotwie i w Estonii – które wchodziły przecież niegdyś w skład ZSRR – jak i w Polsce i innych państwach Europy Środkowej, które należały niegdyś do tzw. obozu radzieckiego. Normy ukraińskiego prawa prasowego wydają się całkowicie zgodne ze standardami prawa międzynarodowego publicznego (tzw. powszechnego, czyli uniwersalnego) oraz z rozwiązaniami przyjętymi w systemach prawnych Unii Europejskiej i Rady Europy. Oczywiście wypadałoby podjąć szczegółowe badania, jak normy ukraińskiego prawa prasowego realizowane są w praktyce w odniesieniu do stosunków wewnętrznych. Tego rodzaju dociekania wykraczają jednak poza ramy niniejszego opracowania. Skonstatować jednak należy, że demokratyczne w założeniu rozwiązania nie radzą sobie ze scentralizowanym molochem propagandowym Federacji Rosyjskiej. Nie można się oprzeć wrażeniu, że głos Ukrainy jest niezwykle słabo słyszany w państwach Zachodniej Europy.

Słowa kluczowe: Ukraina, prawo prasowe, transformacja ustrojowa, Krym, manipulacja, wolność prasy, Rosja, Konwencja wiedeńska, Euromajdan, samostanowienie, secesja, aneksja

Bibliografia

- Antonowicz L., *Samostanowienie narodów jako zasada prawa międzynarodowego*, „Annales UMCS” 1996, nr 43.
- Bach-Golecka D., *Demokracja w prawie międzynarodowym*, Warszawa 2007.
- Bajorek G.R., *Władcy ust. Granice swobody wypowiedzi polityków i wypowiedzi o politykach w świetle orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu*, Toruń 2010.
- Batowski H., *Państwa bałkańskie 1800-1923: zarys historii dyplomatycznej i rozwoju terytorialnego*, Kraków 1938.
- Bieleń S., *Polityka w stosunkach międzynarodowych*, Warszawa 2010.
- Bieleń S., *Przewartościowania prawa narodów do samostanowienia*, „Stosunki Międzynarodowe” 1998, nr 19.
- Bierzanek R., *Zasady prawne pokojowego współistnienia i ich kodyfikacja*, Warszawa 1968.
- Blumenwitz D., Meissner B. (red.), *Das Selbstbestimmungsrecht der Völker und die deutsche Frage*, [w:] *Staats- und völkerrechtliche Abhandlungen der Studien-gruppe für Politik und Völkerrecht*, Band 2, Kulturstiftung der deutschen Vertriebenen, Wissenschaft und Politik, Köln 1984.

- Borgen Ch.J., *Kosovo's Declaration of Independence: self-determination, secession and recognition in the law and practice of secession*, „American Society of International Law Insight” 2008, February 29.
- Cassese A., *Self-determination of peoples: a legal reappraisal*, Oxford 1995.
- Ciechanowski R., *Flota Czarnomorska – siły okrętowe*, „Dziennik Zbrojny” z 13 marca 2014 r., <http://dziennikzbrojny.pl/artykuly/art,2,6,6509,armie-swiata,potencjal,flota-czarnomorska-sily-okretowe>
- Cisak W., *Transformacja prasy na Ukrainie: walka z nowymi realiami (1989-2000)*, Poznań 2003.
- Cobban A., *The Nation-State and national self determination*, London 1969.
- Crawford J.R., *The creation of states in international law*, Oxford 2006.
- Czachor R., *Abchazja, Osetia Południowa, Górski Karabach. Geneza i funkcjonowanie systemów politycznych*, Biblioteka Instytutu Polsko-Rosyjskiego, nr 3, Wrocław 2014.
- Czapliński W., *Aktualne problemy prawa do samostanowienia*, „Toruński Rocznik Praw Człowieka” 1996, nr 3.
- Czapliński W., Wyrozumska A., *Prawo międzynarodowe publiczne. Zagadnienia podstawowe*, Warszawa 2004.
- Dugard J., Raič D., *The role of recognition in the law and practice of secession*, Cambridge 2006.
- Dynia E., *Uznanie Kosowa w świetle prawa międzynarodowego*, Rzeszów 2009.
- Fisch J., *Das Selbstbestimmungsrecht der Völker. Die Domestizierung einer Illusion*, München 2010.
- Hájek S., *Wilsonovská legenda v dějinách ČSR*, Praga 1953.
- Hannum H., *Rethinking Self-Determination*, „Vancouver Journal of International Law” 1993, nr 34.
- Janusz-Pawletta B., *Separatystyczne dążenia Naddniestrza, Abchazji i Osetii Południowej a prawo międzynarodowe*, „Bezpieczeństwo Narodowe” 2006, nr 2.
- Jennings R.Y., *The acquisition of territory in international law*, Manchester 1963.
- Kamiński I.C., *Ograniczenia swobodnej wypowiedzi dopuszczalne w Europejskiej Konwencji Praw Człowieka. Analiza krytyczna*, Warszawa 2010.
- Kamiński I.C., *Swoboda wypowiedzi w orzeczeniach Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu*, Kraków 2006.
- Karski K., *Rozpad Związku Radzieckiego a prawo międzynarodowe*, Warszawa 2015.
- Kirgis F.L., *The degrees of self-determination in the United Nations Era*, „American Journal of International Law” 1994, nr 88.
- Knop K., *Diversity and self-determination in international law*, Cambridge 2002.
- Kohen M.G., *Secession: international law perspectives*, Cambridge 2006.
- Kownacki R., *Prawo Kosowa do samostanowienia. W oczekiwaniu na opinię doradcą MTS*, „Polski Przegląd Dyplomatyczny” 2010, nr 1.
- Kwiecień R., *Prawno-międzynarodowe konsekwencje jednostronnej niepodległości Kosowa*, Rzeszów 2009.
- Łaski P., *Secesja części terytorium państwa w świetle prawa międzynarodowego*, Lublin 1990.

- Mamatey V.S., *The United States and East Central Europe 1914-1918*, Princeton 1957.
- Menkes J., *Ex iniuria(?) ius non oritur (?)*(*Ex factis ius oritur*), [w:] K. Karski (red.), *Kierunki rozwoju współczesnego prawa międzynarodowego*, Warszawa 2015.
- Michalska A., *Komitet Praw Człowieka. Kompetencje, funkcje, orzecznictwo*, Warszawa 1994.
- Mik C., *Zbirowe prawa człowieka. Analiza krytyczna koncepcji*, Toruń 1992.
- Miller D.H., *The drafting of the covenant*, t. 2, New York 1928.
- Missala M., *Geneza i współczesne dylematy samostanowienia narodów*, Warszawa 2006.
- Morawiecki W., *Organizacje międzynarodowe*, Warszawa 1961.
- Nowicki M.A., *Wokół Konwencji Europejskiej. Krótki komentarz do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, Kraków 2002.
- Perkowski M., *Samostanowienie narodów w prawie międzynarodowym*, Warszawa 2001.
- Peters A., *Grenzwertig*, „Frankfurter Allgemeine Zeitung” z 15.05.2014 r.
- Przyborowska-Klimczak A. (red.), *Prawo międzynarodowe publiczne. Wybór dokumentów*, Lublin 1996.
- Rotweld A.D., *Podmioty prawa narodów do samostanowienia*, „Biuletyn Naukowy Zakładu Stosunków Międzynarodowych” 1972, nr 6.
- Sarna A., *Media ukraińskie po pomarańczowej rewolucji*, Fundacja Centrum Prasowe dla krajów Europy Środkowej i Wschodniej, www.fcp.edu.pl
- Sarna A., *Pomarańczowa rewolucja i wybory*, „Przegląd Powszechny” 2005, nr 6, s. 80-90.
- Sarnecki A., *Najstarsze konstytucje z końca XVIII wieku i I połowy XIX wieku*, Warszawa 1997.
- Shaw M.N., *Title to territory in Africa: international legal issues*, Oxford 1986.
- Sobczak J., *Swoboda wypowiedzi w orzecznictwie Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu*, „Ius Novum” 2007, nr 2-3 (cz. 1); 2007, nr 4 (cz. 2).
- Sokolewicz W., *Prawo narodów do samostanowienia*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1991.
- Stankiewicz W., *Problemy samostanowienia i suwerenności Somalilandu*, „Stosunki Międzynarodowe” 2005, nr 3-4.
- Stankiewicz W., *Zaprzeczenie prawu do samostanowienia na przykładzie polityki Chińskiej Republiki Ludowej wobec Tybetu*, „Annales UMCS. Sectio K” 2004, t. 11.
- Stankiewicz W., *Zasada integralności terytorialnej wobec prawa narodów do samostanowienia w kontekście stosunków rosyjsko-czeczeńskich*, „Athenaeum” 2002, t. 9.
- Strzyk T., *Ukraina przed końcem Historii. Szkice o polityce państw wobec pamięci*, Warszawa 2014.
- Studenna-Skrutwa M., *Ukraiński Donbas. Oblicza tożsamości regionalnej*, Poznań 2014.
- Szpak A., *Sukcesja państwa w świetle prawa międzynarodowego na przykładzie Kosowa i Krymu*, „Państwo i Prawo” 2014, z. 12.

- Tyranowski J., *Integralność terytorialna, nienaruszalność granic i samostanowienia w prawie międzynarodowym*, Warszawa 1990.
- Verdross A., Simma B., *Universelles Völkerrecht*, Berlin 1976.
- Wambaugh S., *Plebiscites since the World War*, t. 1, Washington 1933.
- Wieruszewski R., Gliszczyńska-Grabias A., Sękowska-Kozłowska K., Sobczak W., Wiśniewski L., *Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich (Osobistych i Politycznych)*, Warszawa 2012.
- Zaremba P., *Historia Stanów Zjednoczonych*, Warszawa 1992.
- Zyberi G., *Self-determination through the lens of the International Court of Justice*, „Netherlands International Law Review” 2009, t. 56.
- Клименко М., *Проблемы правопреемства на территории бывшего Союза ССР*, „Московский Журнал Международного Права” 1992, nr 1.

**THE WAR IN UKRAINE AND PRESS FREEDOM.
IS THE UKRAINIAN PRESS LAW COMPLIES INTERNATIONAL STANDARDS
IN TERMS PROPAGANDA WAR WITH RUSSIA?**

S u m m a r y

After regaining independence by Ukraine, the press has undergone a remarkable transformation adapting it to the standards of the Council of Europe and the European Union. This process has been successful because of the adoption of numerous legal acts, although it is unclear whether and to what extent these standards are applied in practice. The challenge for the Ukrainian free press have become political events related to the occupation of Crimea by the Russian Federation and the armed conflict in Donbas. Ukrainian press can't meet this challenge, just as the Ukrainian diplomacy. Both Ukrainian diplomacy and Ukrainian press are unable to fairly present the course of the conflict and counter the arguments of Russia that incorporation of the Crimea was an action governed by the rule of self-determination of peoples, and was prepared in accordance with the will of the inhabitants of the peninsula and carried out the referendum. The text of the article presents arguments showing that the position of the Russian Federation is an unacceptable violation of the norms of international law. The text also indicates examples of manipulation of remittances online, with whom the Ukrainian press not coping.

Key words: Ukraine, media law, political transformation, Crimea, manipulation, press freedom, Russia, the Vienna Convention, Euromaidan, self-determination, secession, annexation

**ВОЙНА В УКРАИНЕ И СВОБОДА ПРЕССЫ.
ВЫПОЛНЯЕТ ЛИ УКРАИНСКИЙ ЗАКОН О ПРЕССЕ МЕЖДУНАРОДНЫЕ
СТАНДАРТЫ В СИТУАЦИИ ПРОПАГАНДИСТСКОЙ ВОЙНЫ С РОССИЕЙ?**

Р е з ю м е

Украинская пресса после восстановления независимости, перешла значительные изменения, адаптируя ее к стандартам Совета Европы и Европейского Союза. Этот процесс после принятия многих действий был завершен успешно, хотя неясно до какой степени применяются эти нормы в практике. Вызовом для украинской свободной прессы стали политические события, связанные с аннексией Крыма Российской Федерацией и войной в Донбассе. Сложна им ж этим справиться, так как и украинской дипломатии. Украинская пресса и дипломатия не могут целесообразно представить конфликт и противостоять аргументом России, якобы захват Крыма был связан с самоопределением народов и был в соответствии с волей жителей полуострова, а также с референдумом. Текст статьи представляет аргументы, показывающие, что позиция Российской Федерации является недопустимым нарушением норм международного права. В то же время показано примеры манипуляции интернет информацией, с которыми украинская пресса недостаточно справляется.

Ключевые слова: Украина, закон о прессе, политическая трансформация, Крым, манипуляция, свобода прессы, Россия, Венская конвенция, евромайдан, самоопределение, отделение, аннексия